

LİSANİYAT

ULUSLARARASI FİLOLOJİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF
PHILOLOGICAL STUDIES

studies

NO: 5

MARCH: 2025

LİSANİYAT STUDİES

ULUSLARARASI FİLOLOJİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ INTERNATIONAL JOURNAL OF PHILOLOGICAL STUDIES

Sayı / Issue: 5, (Mart-March 2025)

Yayımcı | Publisher

Dr. Hidayet SAMUK | Munzur Üniversitesi/Türkiye
hidayetsamuk@munzur.edu.tr
ORCID:_0000-0003-0101-6496
<https://ror.org/05v0p1f11>

Mizanpaj Editörü | Layout Editor

İlknur ÖKKE
E-Posta: ilknurokke0@gmail.com

Kapak ve Logo Tasarım | Cover and Logo Design

Yusuf ALTUNHAN
E-Posta: yusufaltunhan@gmail.com

e-ISSN: 3023-4352

İletişim Adresi | Correspondence

E-Posta: lisaniyatstudies@gmail.com
Web: <https://lisaniyatstudies.com/lisaniyat>
Doç. Dr. İsmail SÖYLEMEZ
Tel: 0 (312) 310 32 80 - 10 85 Cep: 0 (538) 508 83 12
E-Posta: isoylemez@ankara.edu.tr
Web: ismailsoylemez.com.tr-www.dtcf.ankara.edu.tr
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ana Bina Ofis No:208
Hacettepe Mh. 06110 Sıhhiye Kavşağı 06430
Altındağ/Ankara

Çevrimiçi (Online) Yayın Tarih |

Online Release Date

Mart-March 2025 V. Sayı-Issue

EDİTÖR KURULU | EDITORIAL BOARD

Baş Editör | Editor In Chief

Doç. Dr. İsmail SÖYLEMEZ | Ankara Üniversitesi /
Türkiye
isoylemez@ankara.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7000-3686>

Yayın Kurulu | Editorial Board

Komlan Agbetoézia AZIALE | Kara University / Togo
azialeexauce@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0007-1521-0632>

Sigame Boubacar MAİGA | Higher Normal School of
Bamako / Mali
maiga.sigame@yahoo.fr
<https://orcid.org/0000-0002-2026-6071>

Ahmet KESMEZ | Bingöl Üniversitesi / Türkiye
akesmez@bingol.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-2026-6071>

Ayetullah KARABEYESER | Bingöl Üniversitesi / Türkiye
akarabeyeser@bingol.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-1959-530X>

Selahattin YILDIRIM | İnönü Üniversitesi / Türkiye
selahattin.yildirim@inonu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-3104-0251>

Ümit GEDİK | Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Türkiye
umitgedik@yyu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-5624-1776>

Zahide PARLAR | İnönü Üniversitesi / Türkiye
zahide.parlar@inonu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4616-9579>

Günel ORUCEVA | Azerbaycan Millî İlimler Akademisi /
Azerbaycan

guneloruji@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0637-5818>

Zeynep Gençer BALOĞLU | Pamukkale Üniversitesi /
Türkiye

gencerzeynep@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6769-7015>

Chillaev Suhrob GURAKHONOVICH | Bokhtar State
University / Tajikistan

934189667@mail.ru

0009-0005-6108-357X

Salahuddin JAMI | Herat University / Afganistan

S.jami@hu.edu.af

<https://orcid.org/0009-0000-4016-6281>

Ehsan GHABOOL | Ferdowsi University of Mashhad / İran

ghabool@um.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0003-0557-8445>

Dil Editörleri | Language Editors

Dr. Ercan DEMİRCİ | Nevşehir Hacı Bektaş Veli

Üniversitesi / Fransızca

e.demirci@nevsehir.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6702-0247>

Dr. Mehmet Sıddık ÖZALP | Nevşehir Hacı Bektaş Veli
Üniversitesi / Arapça

mehmetozalp@nevsehir.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4260-6989>

Dr. Ertuğrul CEYLAN | Nevşehir Hacı Bektaş Veli
Üniversitesi / Çince

ceylanertugrulcn@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6646-0382>

Ahlem CHELGHOUH | Higher National School of
Biotechnology / İngilizce

a.chelghoum@ensbiotech.edu.dz

0000-0002-4489-1226

Dr. Münevver BARTAMAY | Bingöl Üniversitesi / İngilizce

mbartamay@bingol.edu.tr

0000-0001-8656-7830

Dr. Muhammet ÜLGEN | Bağımsız Araştırmacı / Türkçe

muhammeddb@hotmail.com

0000-0002-1957-582X

Dr. Sadık BEKLEN | Bağımsız Araştırmacı / Türkçe

sbeklen.1223@gmail.com

0000-0003-0677-8326

Alan Editörleri/ Section Editors

Prof. Dr. Ertan KUŞÇU | Pamukkale Üniversitesi /

Fransız Dili ve Edebiyatı

ekuscu@pau.edu.tr

0000-0003-1503-1697

Prof. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET | Trakya Üniversitesi /

Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı

ikelagaahmet@trakta.edu.tr

0000-0003-3851-0826

<https://orcid.org/0000-0003-3851-0826>

Doç. Dr. Mustafa GÜLEÇ | Ankara Üniversitesi /

Hollanda Dili ve Edebiyatı

mgulec@ankara.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8238-0304>

Doç. Dr. Esra BÜYÜKBAHÇECİ | Ankara Üniversitesi /

Hindoloji

esrabykbahceci@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3339-0071>

Doç. Dr. Sadık HACI | Ankara Üniversitesi /

Bulgar Dili ve Edebiyatı

shaci@ankara.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-2872-8151>

Doç. Dr. Fatma Ecem CEYLAN | Nevşehir Hacı Bektaş Veli

Üniversitesi / Çin Dili ve Edebiyatı

ecemceylan@nevsehir.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-8989-8715>

Doç. Dr. Doğanay ERYILMAZ | Ankara Üniversitesi /

Ermeni Dili ve Edebiyatı

deryilmaz@ankara.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5278-7552>

Doç. Dr. Esra YALAZI | Ankara Üniversitesi /

Eski Çağ Dilleri ve Kültürleri

eyalazi@ankara.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9708-6223>

Doç. Dr. İnci ARAS | Anadolu Üniversitesi /

Alman Dili ve Edebiyatı

incikarabacak@anadolu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7237-3901>

Doç. Dr. Gül Mükerrer ÖZTÜRK | Recep Tayyip Erdoğan
Üniversitesi / Gürcü Dili ve Edebiyatı
gul.ozturk@erdogan.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-1875-4954>

Dr. Hamit YÜKSEL | Bağımsız Araştırmacı /
Çerkez Dili ve Edebiyatı
psisethamid@gmail.com
0000-0001-9442-8873

Dr. Cüneyt NUR | Trakya Üniversitesi /
Boşnak Dili ve Edebiyatı
cuneytnur@trakya.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-9284-4638>

Dr. Ayşe ÖZ | Ankara Üniversitesi /
Hungaroloji Macar Dili ve Edebiyatı
ayoz@ankara.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8763-3043>

Dr. Hatice ALTUN | Pamukkale Üniversitesi /
İngiliz Dili ve Edebiyatı
haltun@pau.edu.tr
0000-0003-4096-4018

Dr. Özlem ULUCAN | Bingöl Üniversitesi /
Amerikan Kültürü ve Edebiyatı
ozlemaydin@bingol.edu.tr
0000-0002-3664-6415

Dr. Saliha Seniz COŞKUN ADIGÜZEL |
İstanbul Üniversitesi / İspanyol Dili ve Edebiyatı
seniz.coskun@istanbul.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-2571-7350>

Dr. Sinan ÇAKAR | Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi /
Kürt Dili ve Edebiyatı
sinancakar@yyu.edu.tr
0000-0002-1088-5995

Dr. Selin TEKELİ | Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi /
Rus Dili ve Edebiyatı
selinozturk@kmu.edu.tr
0000-0002-4081-9155

Dr. Mustafa Yunus GÜMÜŞ | Malatya Turgut Özal Üniversitesi /
Türk Dili ve Edebiyatı
yunus.gumus@ozal.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-2432-2955>

Danışma Kurulu | Board of Advisory

Prof. Dr. Ahmet SARI | Atatürk Üniversitesi / Türkiye
Alman Dili ve Edebiyatı
0000-0002-6959-8771

Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ | İstanbul Üniversitesi / Türkiye
Fars Dili ve Edebiyatı
guzelyuz@istanbul.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-0484-596X>

Prof. Dr. Halil TOKER | İstanbul Üniversitesi / Türkiye
Urdu Dili ve Edebiyatı
haliltoker@istanbul.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-0309-7974>

Prof. Dr. Mehmet Hakkı SUÇİN | Gazi Üniversitesi /
Türkiye, Arap Dili ve Edebiyatı
mhakkisucin@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0003-4433-7468>

Prof. Dr. Mohammed ASFOUR | Ürdün Üniversitesi /
Ürdün, İngiliz Dili ve Edebiyatı
<https://orcid.org/0000-0001-8600-0594>

Prof. Dr. Sait UYLAŞ | Atatürk Üniversitesi /
Türkiye, Arap Dili ve Edebiyatı
saituylas@atauni.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-0778-8972>

Prof. Dr. Samer ALAHMAD | Tahran Üniversitesi /
İran, Fars Dili ve Edebiyatı
<https://orcid.org/0009-0006-3322-5187>

Prof. Dr. Süer EKER | Başkent Üniversitesi / Türkiye
Türk Dili ve Edebiyatı
ekers@baskent.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-3109-7218>

Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK | İnönü Üniversitesi /
Türkiye, Türk Dili ve Edebiyatı
suleyman.caldak@inonu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1156-7446>

Prof. Dr. Orhan BAŞARAN | Bingöl Üniversitesi /
Türkiye, Fars Dili ve Edebiyatı
obasaran@bingol.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1192-9822>

Doç. Dr. Ahmet KIRKAN | Madin Artuklu Üniversitesi /
Türkiye, Kürt Dili ve Edebiyatı
ahmetkirkkan@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3885-5218>

Prof. Dr. Bilal GENÇ | Erciyes Üniversitesi / Türkiye
İngiliz Dili Edebiyatı
bgenc@erciyes.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-6231-6057>

Doç. Dr. Galina MİSKINIENE | Vilnius Üniversitesi /
Litvanya, Türk Dili ve Edebiyatı
galina.miskiniene@lki.lt
<https://orcid.org/0000-0003-1394-1259>

Dr. Zekiye XHAFÇE | Priştina Üniversitesi / Kosova
Filoloji
<https://orcid.org/0000-0003-3777-1688>

Prof. Dr. Mustafa ALTUN | Sakarya Üniversitesi /
Türkiye, Türk Dili ve Edebiyatı
maltun@sakarya.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1826-793X>

Prof. Dr. Şahap BULAK | Siirt Üniversitesi / Türkiye
Türk Dili ve Edebiyatı
sahapbulak@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6459-3680>

Doç. Dr. Abdullah REXEPI | Priştina Üniversitesi / Kosova
Şarkiyat
abdulla.rexhepi@uni-pr.edu
<https://orcid.org/0000-0001-7788-229X>

Dr. Öğr. Üyesi Nahla A.K ALHIRTANI |
İnönü Üniversitesi / Türkiye, Arap Dili ve Edebiyatı
<https://orcid.org/0009-0007-0999-5760>

Dr. Öğr. Üyesi Nurullah SAT |
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / Türkiye, Japon Dili
ve Edebiyatı
nurullah.sat@asbu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-9269-8164>

LİSANİYAT

ULUSLARARASI FİLOLOJİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF
PHILOLOGICAL STUDIES

studies

Araştırma Makaleleri | Research Articles

01

ÜMETOV MURAT ANATOLYEVİÇ KARDANOV MUSADİN LATİFOVİÇ ----- 1

- PROBLEMS OF DIFFERENTIATION OF SOUNDS AND COMPLEX SOUNDS IN THE ADYGHE LANGUAGE
- ADIGE DİLİNDE SESLER VE KARMAŞIK SESLER ARASINDAKİ AYRIM SORUNLARI
- АДЫГЭБЭЗЭМ И МАКЪ ЦХЪЭХУЭХЭМРЭ ЗЭХЭТХЭМРЭ Я ЗЭХЭГЪЭКІЫКІЭ

02

YOSHIKO MATSUDA ----- 12

- ROMANTICIZATION OF ISLANDS IN MODERN JAPAN: A STUDY OF IZU OSHIMA IN 1933
- MODERN JAPONYA'DA ADALARIN ROMANTİKLEŞTİRİLMESİ: 1933'TE İZU OSHIMA'NIN BİR ÇALIŞMASI

03

ÇETİN KASKA ----- 16

- FARS EDEBİYATINDA HİKÂYE
- STORY IN PERSIAN LITERATURE

Kitap Değerlendirmeleri | Book Reviews

04

MUHAMMED ÇETİNKAYA ----- 21

- KİTAP TANITIMI
- BOOK REVIEW

ADIGE DİLİNDE SESLER VE KARMAŞIK SESLER ARASINDAKİ AYRIM SORUNLARI PROBLEMS OF DIFFERENTIATION OF SOUNDS AND COMPLEX SOUNDS IN THE ADYGHE LANGUAGE

АДЫГЭБЗЭМ И МАКЪ ЦХЪХУЭХЭМРЭ ЗЭХЭТХЭМРЭ Я ЗЭХЭГЪЭКІЫКІЭ

Ümetov Murat Anatolyeviç
Kardanov Musadin Latifoviç

Sayı 5, ss., 1-11.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 24.12.2024

Kabul Tarihi: 04.02.2025

Değerlendirme: Çift Taraflı Kör Hakemlik

Etik Bildirim: lisaniyatstudies@gmail.com

İntihal Denetimi: Yapıldı. (İntihalnet)

Etik Beyan: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür

taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir.

Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Lisans Bilgisi: Dergimizde yayımlanan çalışmalar, CC-BY-NC-ND lisansı ile açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Issue 5, pp., 1-11.

Article Type: Research Article

Submitted: 24.12.2024

Accepted: 04.02.2025

Evaluation: Double-Blind Review

Ethics Declaration: lisaniyatstudies@gmail.com

Plagiarism Check: Done. (İntihalnet)

Ethics Statement: This study does not require ethics committee approval, and the data used was obtained through a literature review/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to throughout the preparation, and all references are cited in the bibliography.

License Information: The studies published in our journal are published as open access with the CC-BY-NC-ND license.

Atıf Bilgisi / Reference Information:

LATİFOVİÇ, K. M. ANATOLYEVİÇ, Ü. M. (2025) PROBLEMS OF DIFFERENTIATION OF SOUNDS AND COMPLEX SOUNDS IN THE ADYGHE LANGUAGE, *Lisaniyat Studies Uluslararası Filoloji Araştırmaları Dergisi*, 5, 1-11

Ümetov Murat Anatolyeviç

Prof. Dr.

Kabardey-Balkar Devlet (Kh. M. Berbekov) Üniversitesi

umetovma@yandex.ru

ORCID: 0009-0009-2519-495X

Kardanov Musadin Latifoviç

Doç. Dr.

Kabardey-Balkar Devlet (Kh. M. Berbekov) Üniversitesi

musadin07@mail.ru

ORCID: 0009-0002-2347-8878

stract

The aim of this study is to solve the problems of determining the composition and semantics of complex sounds in the Adyghe language (modern Kabardino-Circassian and Adyghe), both in a single phoneme [y] and in the composition of sounds, which directly affects the issues of phonetics, semasiology, word formation, and perhaps helps to reveal the full picture of the world perception of the entire ethnic group. At the same time, the article attempts to analyze the meaning of sound at the intersection of two sciences: linguistics and physics. Within the Abkhaz-Adyghe language group, especially among the modern Kabardino-Adyghe language group, the determination of the semantics of individual sounds and the delimitation of sound complexes by the method of internal reconstruction will make it possible to determine the archaic root morphemes of the period of their linguistic community, and the attempt to analyze the meaning of a particular phoneme outside the language plane will perhaps be a trigger for the development of an interdisciplinary direction not only in Abkhaz-Adyghe studies, but also in linguistics in general. It was possible to determine the meaning of the analyzed phoneme [y], which freely enters into a «coalition» with many consonants and also easily comes from the dense postposition, and vice versa, is carried to the preparation of the same consonant phoneme, which makes it possible to draw a conclusion about the possible universals and hierarchies of Adyghe sounds. The result of the conducted research is that it is possible to identify sound complexes in which [y] participates, which has a universal property and retains its original value regardless of the position occupied. It not only participates in the formation of new nominations, but can also change its entire semantic load, becoming a component of it from the position occupied in the word, while such an ability is not observed in other sounds.

Keywords: Adyghe language, historical phonetics, sound root, dynamics, wave, idiom.

Özet

Bu çalışmanın amacı, Adige dilindeki (modern Kabardey-Çerkes ve Adige) karmaşık seslerin bileşiminin ve anlambilimlerinin belirlenmesiyle ilgili sorunları, hem tek bir fonem [y] hem de seslerin bileşiminde, fonetik, semasiyoloji, kelime oluşumu konularını doğrudan etkileyen ve belki de bütün bir etnik grup tarafından dünya algısının tam resmini ortaya çıkarmaya yardımcı olacak şekilde çözmektir. Bununla birlikte makale, iki bilimin kesiştiği noktada sesin anlamını analiz etmeye çalışmaktadır: dilbilim ve fizik. Abhaz-Adige dil grubu içinde, özellikle modern Kabardey ve Adige dil grubu arasında, bireysel seslerin anlambiliminin ve ses komplekslerinin içsel rekonstrüksiyon yöntemiyle sınırlandırılmasının belirlenmesi, dilsel topluluklarının döneminin arkaik kök morfeplerini belirlemeyi mümkün kılacak ve belirli bir fonemin anlamını dilin düzleminin dışında analiz etmeye çalışmak, belki de sadece Abhaz-Adige araştırmalarında değil, genel olarak dilbilimde de disiplinler arası bir yönün gelişiminin bir tetikleyicisi olacaktır. Birçok ünsüzle özgürce bir «koalisyon» giren ve aynı zamanda yoğun postpozisyondan kolayca gelen analiz edilen fonemin [y] anlamını belirlemek mümkün olmuştur ve bunun tersi, Adige seslerinin olası evrenselleri ve hiyerarşileri hakkında bir sonuca varmayı mümkün kılan aynı ünsüz fonemin hazırlığına taşınmaktadır. Yapılan araştırmanın sonucu, evrensel bir özelliğe sahip olan ve işgal edilen konumdan bağımsız olarak orijinal değerini koruyan [y] 'nin katıldığı ses komplekslerini belirlemenin mümkün olduğudur. Sadece yeni adaylıkların oluşumuna katılmakla kalmaz, aynı zamanda

kelimedeki işgal ettiği konumdan da bir bileşeni haline gelen tüm anlamsal yükünü değiştirebilirken, diğer seslerde böyle bir yetenek gözlenmez.

Anahtar Kelimeler: Adige dili, tarihsel fonetik, ses kökü, dinamikler, dalga, deyim.

Гүпсысәпкь

Адыгэ бзәщәныгъэм гъуэгуанэ кыхь кыккыуауэ щымытми, щәныгъәл күүд елэжьыну хунәсаш, кьэхүтәныгъэ куухэр ирашыллаш. Шәч хәлхкыым, бзэм и грамматикэ ыхьэхэр джа зэрыхуам, ауэ зэгъзәхуэн, убзыхун хуей лүэхүгъуэхэр иджыри щыләш. Абыхэм ящыщ макъхэм яхәлынклә хьуну гүпсысәхэмрэ езы макъхэм я нәхьыбэр кызырыккыуэ-кызырэхәккыуэ щымыту зэрызэхәтыр. Гу зыламыта е щәныгъэ лэжьыгъэ зрамышләккыуэ кьәна апхуэдэ лүэхүгъуэр ди кьэхүтәныгъэм щызәхәдгәккыуэ иужь дихәш. Зы хьэрфым, ар дамыгъэ дапщәу зәхәмытми, зы макъ фәккыуэ кыгъәлгәгъуәнккыуэ зэрыхуаным и кьупхэм бзэр зезыхьэр щижыхьам деж, абы нәгъуәшл бгъәдыхьәккыуэ иләнклә зэрыхуану лгәгъуэм тешәгъуейш. Абхәаз-адыгэ бзә гүпым теухуауэ щәныгъэ лэжьыгъэ щыләхэр кьәдгәсәбәпу, дыздәмыарзәыр кьәдгәлгәгъуәу, аккыләгъуэ дащыдәхуэ еплыккыуэ зедгәужьурә абхәазыбзәмрә адыгәбзәмрә зәпәтлытккыуэ «diachronic analysis» абыхэм зәдәщыхума хьуа [y]-м и күүшләр дубзыхуаш. Дамыгъэ зи гъусәхэм тыншу кьагүәккыуэ [y]-м макъ зәхәт мымащлә бзэм зәрыдиләр кьагәлгәгъуәу. Абы ищылыжккыуэ, [y]-м зәрихьә күүшләр ар зи дәрәгъуэ макъым ккәпәу «postposition» е паккыуэ «preposition» зәрыщыгъуэм елыташ. Адыгәбзәм макъ [y]-р гүәжыхьауэ нәгъуәшл зыгуэрим зәрыхәмытыр шапхә кьәзыгәлгәгъуәхэр кьәтхәш. Макъыр щыщылә щхәусыгъуэр, абы бгәдәл күүшләр бубзыхун щхәккыуэ, логикә кьудей зәрыпәмылгәщынуэр кьәтхүтә макъыр псалгә лгәпкыуәгъуә зәхуәмыдә күүдәым кызырәщыккыуэм кьагәлгәгъуәу. Апхуәдиз псалгә зәмышхьәм зы макъым курыхууэ пхих фәщәр кышыхәдгәккыуэ щхәккыуэ, бзәщәныгъэм и ккәуәккыуэ щызәфләха хьукыым. Абы кыхәккыуэ, бзәщәныгъәмрә физикә щәныгъәмрә я зәпылгыпәм дишәш. Дә кызырәтлгытәмккыуэ, атомым иккәуәккыуэ квант зәрыщыләм хуәдәу, макъым ккәуәккыуәгәпщккыуәш езым нәхьрә нәхь цыккыуәш күүшләр иккыуэ абыхэм ящыщ зыр физикәм ехәлгәуэ кыхыдогәккыуэ.

Гүкыбзә псалгәхэр: Адыгәбзә, фонетикәм и тхыдә, макъым и лгәпсә, жьиджәрхэр, уалгә, гүәккыуэ.

Introduction

The phonetic structure of the Adyghe language has been studied at a fairly high level, but there are still questions regarding their semantic side and the definition of complex sounds. Linguists who studied the Adyghe languages (Urusov H.Sh., Shagirov A.K., Rogava G.V., Kerasheva Z.I.) noted the presence of sound complexes, which we agree with, but this direction did not receive further research either from themselves or later from modern linguists. In a comparative study of the phonetic structure of the languages of the Abkhazian-Adyghe language group, this fact was not given due attention, which prevents the definition of archaic sounds.

It is well known that sound is a minimal, non-articulate unit of language, whereas two-, three-, four-character letters of the Adyghe language (modern Kabardian and Adyghe) are considered one sound. We consider this approach to letters and sounds in the Adyghe language to be unreasonable, which prompted us to write this article. The analyzed phoneme of our study is [y] as part of the complexes gu, gu, ku, klu, ku, khu, hu, hu, lu. In our opinion, in the Adyghe language, each sound has its own meaning both in the plane of the language itself and at the junction of linguistics and physics, which is confirmed by the meaning of the phoneme we have deduced. The sound [y] analyzed by us, along with the vowels [a], [e], [s] and consonants [r], [m] is one of the most frequently used in the language, taking into account its presence in complexes.

The purpose of the study was:

1) Determination of the meaning of the sound [y] regardless of its position in the word and as a participant in the "coalition" in complexes; 2) identification of the semantics of the studied sound at the junction of linguistics and physics.

Results and discussion:

The reduction of several signs forming one letter to a single sound in the Adyghe language has so far not allowed us to deduce the meaning of each element from such a complex. Since one sound is not subject to further division, then in the Adyghe language, namely in modern Kabardian, there are 9 complexes (gu, gu,

ku, klu, ku, khu, hu, hu, lu), and plus to them (dzu, zhu, plu, tlu, tsu, SHIU) in modern In the Adyghe language, with the element [y], they should not have decomposed into smaller components. The analysis of a sufficient amount of lexical material makes it possible to clearly see that [y] does not become a secondary part of any complex, but is an independent, equal sound with its own meaning, which cannot be ignored. In letter complexes with the participation of [y], the letter y is used as a disconnecting sign on the letter, not pronounced in speech. It stands between the consonants before [y] in order in some cases to separate the meanings of words, since otherwise, the lexeme will give the word and the whole sentence a different meaning: krit'yu [krit'u] "pulling out"; – krit'u "what's raking out". In words where, according to grammatical rules, we write the letter s, it is completely absent in pronunciation. Before the sound [u] (gu, gu, ku, klu, ku, khu, hu, hu, lu, dzu, zhu, plu, tlu, tsu, Shiu), there is a barely perceptible pause, which can be indicated by the sign ['] on the letter: [kuarg'u] (Kyschiekishch) "He turned out to be a raven", [ishkh'u] "eating", [Kipki'u] "jumping out". In order to pronounce [s] in such examples, you have to make an effort to artificially drive this sound there, since there is no other designation on the letter to separate the letters. Another defining fact of the free functioning of [y] outside the complexes are examples from the Western (modern Adyghe) dialect of the Adyghe language. In the eastern (modern Kabardian), the action "come to me / come to me" is indicated by the word "Kakiue", whereas in the western version [y] disappears from the klu complex, passing from the vowel [e] to [o] – Kakio. There are also examples of guegu – gyogu "road"; kuesh – kyosh "brother"; kueh – ko "thigh"; guedz – kotsy "pshchenitsa"; kuelen – kyolany "motley"; huehu – hohu "toast"; huepsegue – hyopsag "temptation". Adyghe words is noted in all works on the comparative grammar of modern Kabardian and Adyghe languages. We called the derivation of the meanings of individual sounds in the complexes indicated above, as well as those not affected in this study, quantum linguistics. In physics, quanta are known for being an indivisible part of any quantity, for example, a quantum of energy. Based on this approach, we can say that the letter klu in the Adyghe language is not one sound, but a complex of three sounds, which, in turn, consist of three quantum values, and kiu is a complex of [k] (shade [k]) + [y].

No matter what positions the sound under study is in, it retains a certain semantics, which at the linguistic level can be designated as "masculine", and at the junction of linguistics and physics "vibrating channel / vibrating waves". It is well known that the Thyme "ear" (ear) catches sound vibrations, but in order to catch them, you need to make them sound "lun" (make a sound). In the Adyghe examples, Geiun "make a sound" (make a sound), delwen "listen" (to listen), Thekiume "ear" (ear), zuun "ring" (ringing), the same [y] is present in the meaning of "vibrating channel/vibrating waves" (vibrating channel/vibrating waves).

The conducted research also excludes one of the well-established opinions in adygovology, which allegedly [y] is a semivowel sound, whereas it should be recognized as a pure consonant.

The meaningful side of the sounds of the Adyghe language at the quantum level requires further research at the intersection of linguistics and other natural sciences, which will help to understand not only the philosophy of an individual people, but also reveal many secrets of the universe.

Хэзыгъэгуазэ

Щлэныгъэ и лъэныкъуэкIэ адыгэбзэр джын зэрыщIадзэрэ илъэсищэ хуэдиз хъууэ аращ. Адыгэбзэм дэ иджырей къэбэрдей-шэрджэсыбзэри адыгеибзэри къыдогъэубыд. Грамматикэ (бзэхабзэ) и лъэныкъуэкIэ джа мыхъуа Iыхъэ къэнакъым икли ахэр зытрагъэува дапхъэр Iейуэ къэплъытэ хъунукъым. ЩлэныгъэлIхэр нэхъ мащIэу зылъыIэса бзэ Iыхъэхэм ящыщ семантикэмрэ этимологиемрэ.

Абхъаз-адыгэ бзэ гупым хиубыдэ бзэхэм я фонетикэ ухуэкIэр зэгъэпщауэ, зэлъытауэ щлэныгъэ лэжыгъэ куэд щыIэщ, абыхэм ящыщ куржы щлэныгъэлI Рогавэ Г.В., урыс бзэщлэныгъэлIхэу Климов Г.А., Лопатинский Л.Г., Трубецкой Н.С., Яковлев Н.Ф., абхъаз щлэныгъэлI Шакрыл К.С., адыгэ бзэщлэныгъэлIхэу Абдокъуэ А.И., Къумахуэ М.А., Шагъыр А.К., Урыс Хь.Щ. сымэ, нэгъуэщIхэми я къэхутэныгъэ лэжыгъэхэр. Апхуэдэу адыгэбзэм гулъытэ хуащIащ европей бзэщлэныгъэлIхэу А. Дирр, Ж. Дюмезиль, Э.Х. Койперс, Д. Месарош, К. Боуда, Г. Балинт, нэгъуэщIхэми.

Зи гугъу тщы щэныгэалхэр адыгэбзэм и псалъэ лъабжьэм и зэхэтыклэм куэдрэ тетхыхъаш. Урыс Хь.Щ. зэрыжилэмклэ, пасэ адыгэбзэм макъзешэу тлу флэкл илакъым – ы-мрэ, э-мрэ. Икли абы кызырибжамклэ, псалъэ лъабжьэ кызырыкыуэм я бжыгъэр 1300 мэхъу, абыхэм щыщү 270-р макъзешэ э-клэ еух (Урыс,1980, н. 31). Ауэ щэныгэалым зи макъ дэкыуашэм мыхъэнэ зыбжанэ бгъэдэлъу кыщилъытэр гурылугъуэкъым.

Яковлев Н.Ф. зэритхымклэ, адыгэбзэм хэт псалъэхэр макъ дэкыуашэмрэ макъзешэмрэ зэхыхъэурэ кэхъуаш (Яковлев,1948, н. 211), ауэ абыи макъ дэкыуашэ зыбжанэ зэклэлъхъэужьу кыщыкыуэ щапхъэхэр иубзыхукъым, псалъэм папщлэ, *сщыгъупщаш* «unutmuşum», *дгъуэтынккъым* «bulamayasagız», *щхъэпрыдз* «üstünden at». Псалъэхэм макъ дэкыуашэу тлу, щы зэбгъэдэту, макъзешэ яхэмыту къокыуэ икли абыхэм яку макъзешэ дэтар дэкыуэдыкыуэ тхужыиэнукъым, сыт щхъэклэ жыплэмэ абыхэм я кум ы дэдгъэуэу щытмэ, псалъэм пкырыль мыхъэнэм зехъуэж: *сщыгъупщаш* «biri beni unuttu» – сщыгъупщаш «bir şeyi unuttum». Япэ псалъэм хэль лэжыгъэр зыгъэзащлэ щхъэмрэ етланэ псалъэм хэль лэжыгъэр зэфлэзыгъэкымырэ цыху зырызщ.

Адыгэ бзэщэныгэал цлэрыуэ Къумахуэ М.А. кызырилъытэмклэ, кызырыгуэкл псалъэ лъабжьэхэр (макъ дэкыуашэ + макъзешэ) кавказ кхъхъэлэ бзэхэм зи лъэхъэнэм кыщыхэхъукыуэ кэплъытэ хъунукъым (Къумахуэ, 1981, н.259). А лэжыгъэ дыдэм абы щетх: *псэ* «guh», *плъэ* «izle», *бгы* «dağ», *пллы* «dört» псалъэхэмрэ абыхэм хуэдэхэмрэ, зи псалъэ лъабжьэу кэплъытэ хъунуц (Къумахуэ, 1981. н.264), нэгъуэщлэ жыплэмэ ахэр зэрыхъур зи лъабжьэ закыуэщ, ауэ а псалъэхэм ябгъэдэлъ купщлэр щэныгэалым кызызэпкырихккъым.

Ищхъэклэ кыщыдгъэлъэгъуа бгъэдыхъэклэхэм къащхъэщыкыуэ дэ гулътэ зыхуэтщлар псалъэ лъабжьэ кызырыгуэкл кудейхэрккъым, атлэ абыхэм хэт хъэрфхэм я бжыгъэм текстхэм узэрыщрихъэллэрц икли апхуэдэ кыуэклэм тету нарт эпосым щыщ зи тхыль псо зэпкырытхаш (Адыгэ лүэрыуатэ,1963).

Ди къэхутэныгъэм кызыригъэлъэгъуамклэ, псом нэхъыбэу урохъэлэ хъэрфзешэ э-мрэ (мин 54-рэ), ы-мрэ (мин 31-рэ). Мыбдеж зи лүэхугъуэ кыщыхэгъэщыпхъэщ – адыгэ тхыбзэм у-мрэ ар дамыгъэу зыхэт хъэрфхэмрэ яужь ы-р зэрыщыдмытхым кыыхэкклэ, абы и бжыгъэр нэхъ мащлэу кыщыгъэсэбэпа щхъэклэ, кыщытпсалъэхэр хыубжэу щытмэ, бжыгъэклэ э-м нэхърэ нэхъ мэщлэнукъым. Ещанэ увыплэр иубыдащ а-м – мин 22-рэ хуэдиз. Хъэрф дэкыуашэхэм ехъэллауэ псом нэхъыбэу ущрохъэлэ р-м (мин 20670-рэ), м-м (мин 15840-рэ), у-м (мин 13200-рэ). Текстхэр щхъэхуэ-щхъэхуэу къапщтэмэ, зи гугъу тщы хъэрфзешэхэмрэ хъэрф дэкыуашэхэмрэ я увыплэр зэблахъунклэ мэхъу, ауэ р-р сытым дежи япэу къонэ.

Тхылым етщлэкла анализым кыпкырыкыуэ, ди къэхутэныгъэр зытегъэпса у-р бзэм нэхъыбэ дыдэрэ узыщрихъэллэхэм ящыщщ. Бзэхабзэм ехъэллауэ хъэрфхэм я бжыгъэм мыхъэнэ гуэри илэу кыщлэкынукуккъым, ауэ дэ макъхэм ябгъэдэлъ купщлэр щэныгъэ зыбжанэм я зэпылтыплэм кыщытхутэну иужь дитщи, апхуэдэ щэныгъэгъэпс лэжыгъэм дежклэ абы мыхъэнэшхуэ илэщ.

Мурадыр

1)[у] макъымрэ ар макъзэхэтхэм (комплекс) дамыгъэу щашыгъумрэ бгъэдэлъ купщлэр псалъэ щапхъэхэр къэдгъэсэбэпурэ убзыхун; 2) къэтхутэ макъым бзэщэныгъэмрэ физикэмрэ я зэпылтыплэм деж щилэнклэ хъуну мыхъэнэр сэтей къэщлын.

Ди лэжыгъэм зи гугъу щытщл лүэхугъуэхэр зэфлэха хъунымклэ этимологием, фонетикэм и тхыдэм, семантикэм, псалъэ къэхъуклэм ехъэллауэ адыгэ бзэщэныгъэлхэм я къэхутэныгъэхэр сэбэп хъуаш (Бырсыр Б., 2001; Гыш Н., 2008; Иуаныкыуэ Н., 2015; Шагъыр А., 1977; Къумахуэ М., 1981; Урыс Хь., 1980).

Адыгэбзэм и бзэхабзэхэр, макъхэм я къекъэклар, псалъэ лъэпкыгыуэхэр, псалъэм и пкыгыуэхэр, синтаксисыр куууэ джа зэрыхъуам шэч хэльккъым, ауэ гулътэ нэс макъхэм ябгъэдэлъынклэ хъуну купщлэхэм ямыгъуэтауэ къэна лүэхугъуэщ. Этимологиие и лъэныкыуэклэ псалъэ лъабжьэхэм я гугъу щашлэ, «кавказыбзэхэм зэдайщ» жыхуиэлэм нэхъ жыжьэ хэлэбахэкъым икли зи макъым мыхъэнэ

зетемыхуэ щыхуагъэфэщар мащлэкъым. Дэ дызэреплъымклэ, макъым бгъэдэлъынклэ хъуну купщлэр къахутэн щхьэклэ, бзэм и гъунапкъэхэм зэримыклар күүдэ зэран хъуаш.

Адыгэбзэм елэжьа бзэщлэныгъэлхэм [у]-р макъзешэ ныкьуэхэм хабжэ, и щхьэусыгъуэу къалъытэри зыт – абы сытым дежи пычыгъуэ къыгъэхъуркъым, псалъэм папщлэ, *уы-нэ* «ev» псалъэм пычыгъуэ къэзыгъэхъур *ы-мрэ* э-мрэщи, ар (*у-р*) макъ дэклуашэу къэлъытэн хуейщ, аүэ бзу «kuç» псалъэм [у]-м пычыгъуэ щехуэфри, макъзешэу гъэувипхъэщ. Зы лъэныкьуэклэ ар пэжт, зи гугъу тщлэр иджырей къэбэрдей псалъэклэм и закъуэу шытамэ, аүэ адыгэбзэ хъужыр абы и закъуэкъым, иджырей адыгей псалъэклэри къэлъытапхъэщ. Апхуэдэу шыщытклэ, зи гугъу тщлэ псалъэхэм кьухьэплэ адыгэ псалъэклэр къыщытлэытэн хуейщ – *бзыу* (кьухьэплэ адыгэбзэ), *бзу* (кьуэкьыплэ адыгэбзэ). Зэрытлэагъуши, кьухьэплэ псалъэклэм макъзешэ *ы-р* хэтщ, апхуэдэу шыщытклэ, пычыгъуэр къэзыгъэхъур аращ, атлэ [у]-р аракъым. Къэбэрдей бзэхабзэ кьупхъэ яухам сатырым зы хьэрф къибнэу адрей псалъэ *лхьэр* епхьэкьыу идэкъым, псалъэм папщлэ, *а-нэ* (мыпхуэдэу идэкъым), аүэ *у-р* дамыгъуэ зыхэт хьэрфхэм деж (*гъу, кьу, хъу...*) апхуэдэ хабзэ щылэжккъым, макъзешэ *ы-р* хабзэм димыгъэтхыу шытми, къызэрытпсалъым щхьэклэ, псалъэ *лхьэр* иурегъэхьэклэ: *гу[ы]-щэ* (мыпхуэдэр пэжщ). Нэгъуэщлэу жытлэмэ, иджырей бзэхабзэм дытету *у-мрэ* ар дамыгъуэ зи гъусэ хьэрфхэмрэ (*гу, гъу, ку, кьу, у...*) яужьклэ *ы-р* къыщытпсалъу шытми, дигъэтхкъым. Апхуэдэ хабзэм и зэранклэ, пычыгъуэ къэзыгъэхъу макъзешэ *ы-р* хоклуадэ икли *гъуынэгъу* псалъэм иплэклэ *гъунэгъу, уынэ-м* иплэклэ *унэ, уыжьэ-м* иплэклэ *ужьэ* ттхын хуей мэхъу. Нэгъуэщлэу зы къэклуэклэ – *у-м* ипэ *ы* шыщыта псалъэклэхэр къэбэрдей псалъэклэм щыхэклуэтыклар, нэхъ тэмэму жыплэмэ бзэхабзэм лүдигъэхаш: *жьынду – жьындыу, мэву – мэвыу*.

Дамыгъэхэу *гу, гъу, ку, кьу, кьу, ху, хъу, лу*-хэм къагъэлъагъуэ макъхэр зыуэ зэрыщымытыр, атлэ ахэр макъ зэхэтэу къызэрыкьлэм ехьэллэ үпщлэхэр зэхэгъэклэ хъумэ, теорие и лъэныкьуэкли, практикэ и лъэныкьуэкли мыхьэнэшхуэ илэнущ икли иужьклэ этимологием, псалъэ къэхъуклэм, фонетикэм, псалъэ лъэпкъыгъуэхэм, семантикэм хуэгъэпса лэжьыгъэхэр щызэфлахклэ, сэбэп хъунущ. Апхуэдэу ди къэхутэныгъэм кьриклэу лүэхугъуэхэр абхъаз-адыгэ бзэ гупым хыхьэ бзэхэр зепэлъытауэ щаджклэ икли макъхэм ябгъэдэлъ купщлэхэр бзэщлэныгъэмрэ физикэмрэ я зэпылтыплэм зэрыщыдубзыхум ди темэм и пщлэр егъэлъагэ.

Щапхъэхэр, бгъэдыхьэклар, тетхыхьэхэр

Бзэщлэныгъэлхэм къызэралъытэмклэ, псалъэм папщлэ, Урыс Хь., Шагъыр А., Рогавэ Г., Клэрашэ З., адыгэбзэм күүдэ макъ зэхэтхэм ущрохьэллэ (Урыс,1980,н. 47; Шагъыр А.,2004, н. 39; Рогавэ Г., Клэрашэ З.,1966,н. 29), дэри апхуэдэ лүэху еплъыклэм арэзы дытохъуэ. Ди лэжьыгъэм апхуэдэ макъ зэхэтхэм нэхъапэлүэ яла теплээр щыдубзыхужу, абыхэм шыщу дэтхэнэ зы *лхьэми* и къалэныр, ахэр зэхыхьа нэужьы, зэгъусэу ягъэзащлэ пцэрылбыр щызэхэдгъэкьыным дыхэтащ. Адыгэбзэм макъ зэхэт зэрыщызекулэм и гугъу ящлэ, ар къалъыта щхьэклэ, а лүэху еплъыклэм зыщлэрамыгъэужьар мыгурылүэгъуэу къэнащ.

Иджыри къыздэсым адыгэ бзэщлэныгъэми, зэулуу абхъаз-адыгэ бзэщлэныгъэми этимологиие и лъэныкьуэклэ шрагъэклуэклэ къэхутэныгъэхэм псалъэ лъабжьэ зэдай күүдхэр, макъзэпэджэж мымащлэхэр къыщыхагъэклэ нэхъ мыхъумэ, зэщху хэт макъхэм зы купщлэ къыщыхуагъуэтыным хэтакъым. Псалъэ зэлъабжьэгъу зыбжанэм зэщху хэт макъхэр зы купщлэм хуашэнэ иужь итами, а макъ дыдэм кьраха мыхьэнэр псалъэм и мылъабжьэгъухэм щилэнклэ хъуну халъэгъуэхакъым. Дэри зы щлэныгъэ статьяклэ үпщлэу щылэр зэфлэха хъуну дгъэувкъым.

Иджырей къэбэрдей псалъэклэм и бзэхабзэм, шэч хэмылту, щхьэусыгъуэ лъэпкъ имылуэ, *ы* хьэрфыр бзэм щигъэмэщлэщ: *у-мрэ* ар зыхэт хьэрф зэгүэтхэмрэ я ужьклэ (*гу, гъу, ку, кьу, кьу, ху, хъу, лу*) *ы-р* тхын зэрыхуэмейм, гурылуэгъуэу, зэхэщлэныгъуэу къэтпсалъу шытми, абы нэхъ щхьэусыгъуэу щылакъым. Апхуэдэ бзэхабзэм ягъэклэ пычыгъуэ къэзыгъэхъу хьэрфзешэр тхыгъэм къыщыдгъэсэбэпыжккъым. Сыт хуэдизу мы хьэрфым дытемытхыхьми, бзэхабзэр, тхэклар, къэпсалъыклар хъуэжын хуейуэ дгъэувкъым. Лэжьыгъэм макъхэм ябгъэдэлъ мыхьэнэр къэтхутэн нэхъ щхьэусыгъуи щыдилэкъым.

Адыгэбзэм елэжьа, елэжь бзэщлэныгэалхэм ящлэ у-мрэ э-мрэ щызэтрихьэм (уэ) деж, ар иджырей адыгеибзэм [о]-м зэрыхуэклар: гъуэгу «yol» (кэбэрдей) – гъогу «yol» (адыгей); лъагъуэ – лъагъо «patika»; гъуэжъ – гъожьы «sarı»; гъуэтын – гъотын «bulmak»; гуэдэн – годэн «yan tarafına dikmek»; гуэчын – гочын «yandan herhangi bir şeyi bir şeyden koparmak»; куэ – ко «bacak»; гуэдз – коцы «buğday»; къуэлэн – къолэны «alaca-bulaca»; къуэш – къош «kardeş»; хъуэхуэ – хъохуэ «dilek-temenni»; хъуэлпсэгъуэ – хъолпсэгъуэ «cazîr». Зэрынэрылъагъуци, макъ [у]-р тыншылуэу къыклэрыклащ г, гъ, к, къ, хъ-хэм, зи гугъу тщы макъхэр зыуэ, зэхэмыту щытамэ, апхуэдэ луэхугъуэ къэхьунклэ лэмал илэтэкъым. Псоми зэращлэщи, бзэм нэхъ лыхъэ цыкы дьдэу, адэклэ бгүэш мыхьуу хэтыр макъырщ, ар зы жьы къыжьэдэклыгъуэу цыхум къепсэлъ, апхуэдэу щыщытклэ, гу, гъу, ку, клу, къу, хъу-хэм зы макъ флэккыамыгэалъагъуэу щытамэ, пхүзэкларычынүтэкъым.

Дыкызыхуэкламрэ утыку къэклапхэмрэ

Щапхээхэм къызэрагэалъагъуэмклэ, [у] макъыр зи гъусэ дамыгээхэм тыншу къабгъэдокл, зи щхъэ хушытыж дэтхэнэ зи макъми хуэдэу, и увылэр ехъуэжыф, къэбэрдей бзэхабзэм абы и гъусэу къаклуэ [ы] макъыр къыклэриуда хъуащи, пычыгъуэ къыгээхуэ хуэдэу иджырей тхыбзэм игъэувми, макъзешэ ныкыуэ е макъ дэклиашэ ныкыуэ къэмылтытауэ, макъ дэклиашэ къабзэу бжыпхэщ. Жытла псом къагэалъагъуэ, абы бзэм щилэ мыхьэнэр нобэ къыздэсым и клэм нэсу зэфлэха зэрымыхъуар.

[У]-р зэрагъусэм щхъэклэ, макъзэхэт гу, гъу, ку, клу, къу, кху, ху, хъу, лу-хэр, лүпэр зыухъурейуэ къэхъу макъхэм псори хабжэ, къыщыхъу щыплэклэ зэрызэхуэмыдэри къагэалъагъуэу (Шагъыр, 2004, н. 39, 41). Къуэклыплэ адыгэбзэм къыщхъэщыкылу къухьэплэ адыгэбзэм хэтщ *ply, mly, cy, шъу, шлу* хьэрфхэр, ауэ *кху-р* хэткъым. Куржы щлэныгэал Г. Рогавэ къызэрилытэмклэ, *mly-р ml-мрэ* пычыгъуэ къэзымыгээхуэ у-мрэ къатеклыжа зэхэтщ, зыуэ щымыту (Рогавэ & Клэрашэ, 1966, 29), апхуэдэ дьдэу къэхутакулэм хужелэ *ply-м* [ар дьдэм]. *Цу-м* ехьэллауэ къухьэплэмрэ къуэклыплэмрэ щыпсэу адыгэхэм я псалъэклэхэм щыщу щапхэа къэтхьынщ: *тегъэцыуэн* «зыгүэр зыщыплэ тегъэувэн (псалъэм папщлэ, лэнэм)» – *тегъэуцапл* «тегъэуваплэ», «телхьэплэ». Япэ псалъэм зэрыщылъагъуци, *ц-мрэ у-мрэ* я кум хьэрфзешэ *ы* къыдоувэ, ар етланэ псалъэм щыхэтлэагъуэкъым. Псалъэклитым тепщыхьмэ, къухьэплэ адыгэхэм я деж *цу* щыхъуар пасэ псалъэклэм макъ зэпэхьэхуэу щыта *ц-мрэ у-мрэ* арауэ жыплэ хъунуш. Г. Рогавэрэ адыгэ бзэщлэныгэал Клэрашэ Зейнэбрэ къызэралытэмклэ, *шлу-р* иужьылуэклэ *клахэ* псалъэклэм къыщыхэхьуклыжауэ араш (Рагова & Клэрашэ, 1966, н. 40), апхуэдэу щыщытклэ, зи гугъу тщы макъри зыуэ щымыту зэхэтщ: *шлу+у*.

Цыхум къаклуэ/къакло «benim yönüme git» жытлэу зыщыхуэдгъазэклэ, псалъэр сыт хуэдэ лыхъэу зэхэтми, емыгупсысу, жетлар егъэзащлэ – и лъэ зэблихыу уздэщылэ лъэныкыуэмклэ къолэпхуэ. Апхуэдэу, *лукл* «geri çekil» щыжетлэклэ, нэхьапэм игъэзэщла луэхугъуэ дьдэр къегэалъагъуэ, ауэ иджы и лъэр зэблихыу ббгъэдокл. Етланэ луэхугъуэм дежи, дауи, а псалъэр зэрызэхэт лыхъэхэм егупсыскъым. Компьютерыр программэ гуэрым зэрытраухуэм хуэдэу, цыхур зэтеухуа хъуауэ, къыжралэр, зыщыгъуазэр егъэзащлэ. Курит еджаплэм щлэтлысхьа нэужь, *къаклуэ* «benim yönüme git» псалъэр зэрызэхэт лыхъэклэ зэпкърихын щхъэклэ, абы и псалъэ лъабжьэгъухэр кърагъэгъуэтри, зызымыхъуэжу къэна лыхьэр псалъэ лъабжьэу ирагъэцыху: *къаклуэ, наклуэ, еклу, зоклуэ, къеклухь*. Атлэ, абы щыгъуэ, *лукл* щапхэам и псалъэ лъабжьэр сыт? А лэжьыгъэ дьдэр зыхэлъ псалъэм *клу-р* хэтыжкыым, *кл* хъуаш.

Къуэклыплэ псалъэклэмрэ къухьэплэ псалъэклэмрэ зэщхъэщыкылу хэт макъхэр зэран хъуакъым, абыхэм ябгъэдэлъ купщлэ дьдэр үбзыхунымклэ икли, дэ дьзэрэплтымклэ, *дзу, жъу, ply, mly, cy, шъу, шлу, гъу, къу*, абыхэм хуэдэ адрейхэри зы макъыу къэплытэнү къызэремызэгъымклэ щапхээхэр куэдщ. Макъ зэхэтү къаклуэ *дзу+у, жъ+у, пл+у, ml+у, ц+у, шъ+у, шл+у, гъ+у, къ+у*, адрейхэри я плэ игъэуэжа хъумэ, псалъэ къэхьуклар, псалъэхэм, макъ щхъэхуэхэм ябгъэдэлъ купщлэр нэхъ пэжу үбзыхуа хъунуш.

Илыгъыу [ulygъ'y] псалъэр щыжытлэклэ, етланэу къаклуэ макъзешэ *ы* къэтпсалъкъым, ауэ тхыгъэм и деж къыщыдогэалъагъуэ, ар хьэрфзэпэхлэхуэ бзэхабзэм къищтауэ щытщи. *bl-р* къэдмыпсэлъ щхъэклэ, къабзэу *гъу-ри* къэтпсалъкъым, *гъ-мрэ у-мрэ* яку «жыдыхьэгъуэ» гүэр къыщоклуэ, абы къыхэклыу [ulygъ'y] а тлүм я кум диакритическэ дамыгэ (the diacritical mark) тедгъэуващ.

Апхуэдэ дьдэщ кьуаргъыу кьыщлэклащ [кьуаргъ'у кьыщлэклащ] «kuzgun olduğu ortaya çıktı»; *ишхыу* [ишх'у] «yemek yerken»; *кьипклыу* [кьипк'у] «dışarı atlayarak»; *кьритхъыу* [кьритх'у] «koparmak»; *ебгыу* [ебг'у] «lanetliyorken» псалъэхэми хэт гъу, ху, хъу, гу-хэм я Іуэхур зэрыщытыр.

Тхыгъэм деж хьэрф зепэщлэхыу ы-р кьыщдыдмыгъэсэбэпмэ, псалъэ псом пкьрыль гупсысэр ехъуэж е абы зыри кьимыкыыххэ ещІ. Жьабзэу дыщыпсалъэм деж, ы-м иплэкІэ укьуэдияуэ [уу] зэхэтх мэхъу икІи куэдым апхуэдэу ятх, ауэ ахэр псалъэм игьуэт мыхьэнэм егупсыскъым:

кьуаргъыу [кьуарг'у] – *кьуаргъу* (önemi yok);

ишхыу [ишх'у] – *ишху* «kefir»;

кьипклыу [кьипк'у] – *кьипкы* (önemi yok);

ебгыу [ебг'у] – *ебгу* (önemi yok);

кьритхъыу [кьритх'у] – *кьритхъу* «tırmıklayan şey».

Мыпхуэдэ щытыкІэ дыщрихьэллэр псалъэм и кІэ кьудейр аракъым, атІэ зи гугъу тщІа хьэрфзэхэтхэм у-р я щІыгъуу дыщрихьэллэ щІыплэ псори апхуэдэщ:

кьыумыт [к'умыт] «kimseye bir şey vermemek» – *кьумыт* «önemi yok»;

хыумысэ [х'умысэ] «sakin ekme» – *хумысэ* (önemi yok);

Іумых [І'умых] «kimseden hiçbir şey alma» – *Іумых* «açılmamak (kapı)».

[У]-р зыбгъэдэуэ дамыгъэхэм кьагъэлыагъуэр зы макъыу зэрыщымытыр кьэпхутэ кьудейкІэ абыхэм ехьэлауэ лажъуу щыІэр зэфІэха хьукъым, псом хуэмыдэу, этимологиемрэ гупсысэмрэ хуэунэтлауэ. Ди кьэхутэныгъэр зытегъэпса у-м бгъэдэль купщІэр сэтей кьэтщІыфмэ, абы псалъэ кьэгъэщІыкІэм щигъэзащІэ мыхьэнэр зэхэкІынущ. Абы кьыхэкІкІэ, макъ зэхэт жыхуэтІэхэм я закъуэ мыхъуу, зэдауэ хэмылъу, у-р щхьэхуэу зыхэт псалъэхэм и увыплэр зэмыщхъу щихь купщІэр зэхэгъэкІыпхъэщ.

Иджырей адыгэ бзэщІэныгъэм *шу* псалъэм хэт у-м иэнкІэ хьуну купщІэм щІэныгъэ лэжыгъэ куэд ещІэкІа щыхъуащ (Шагьыр А., Балъкьэр Б., Рогавэ Г., Гъыш Н., Кьардэн М.). Кьухьэплэ адыгэм я деж псалъэм макъзешэ хэтщ – *шыу*. Адыгэбзэм и псалъэ кьэхьукІэм тепщІыхьмэ, кьухьэплэ адыгэхэм яхъума хъуа жылэкІэр нэхьыжщ. Кьэбэрдей псалъэкІэм [у]-р макъзешэу кьыщилъытэ щхьэкІэ, пычыгъуэ зыухуэр макъзешэ [ы]-рщ. [У]-м щхьэкІэ макъ дэкІуашэ кьабзэу зэрыжытІам аргуэру мы щапхьэр щыхьэт тохъуэ. *Шыу* псалъэм и япэ Іыхьэм – *ш-м* «at» псэущхьэр кьызэригъэлыагъуэм щІэныгъэлІхэм зыми шэч кьытрахьэкъым. Апхуэдэу щыщыткІэ, захуэт -у-м «цІыху» хэтлыагъуэныр икІи псори зэхуэкІуа, зэхуэхъуа хуэдэт. Ауэ [у]-м «цІыху» хэтлыагъуэу ямыдэу щапхьэ куэд кьоув: *уафэ* «gökyüzü», *байэ* «nefes almak», *уанэ* «eуег», *уэщ* «balta», *хьэуа* «hava».

Адыгэ бзэщІэныгъэлІ Шагьыр А. кьызэрилъытэмкІэ, адыгэбзэм хэт *шыуы* псалъэм абазэбзэм щыщ *чъыгІу*-р кьыподжэж. Абы и япэ Іыхьэм *чъы*-р «at» хельагъуэ (Шагьыр, 2004, н. 139). А псалъэ дьдэм и етІуанэ Іыхьэм щІэныгъэлым кьыхегъуатэ *уа-м* (*yağla*) *цІыху* «insan», *цІыхубэ* «halk» мыхьэнэ щІлэу.

Урыс бзэщІэныгъэлІ Яковлев Н.Ф. адыгэ бзэщІэныгъэлІ Іэщхьэмаф Д. и гьусэу *уанэ* «eуег» псалъэм и етІуанэ Іыхьэм *нэ* «eуег» щыхалъагъуэ, иужькІэ *нэ* «göz» мыхьэнэр игьуэтауэ (Яковлев & Ащхьэмахуэ, 1941, н. 271). ГурьІуэгъуэкъым, *нэ* «göz» псалъэм а мыхьэнэр игьуэтын ипэ а Іыхьэм зэреджэу щытар икІи *нэ-м* «göz» ипэ *нэ* «eуег» купщІэр зэриІам е ар нэхъапэу кьежъауэ кьыщІилъытар. Мы псалъэ дьдэр куржы щІэныгъэлІ Г. Рогавэ ІыхьитІу егуэш: псалъэ лъабжьэ уэ-рэ щыІэцІэхэм гуэгъу яхуэхъу зэхэжыхъа суффикс –*нэ-уэ* (Рогавэ, 1956, н. 78). Мыбдеж –*нэ*- Іыхьэм «хьэпшып» (şey) кьигъэлыагъуэу адыгэбзэм щапхьэ зэрыхэмытыр кьыхэгъэщыпхъэщ. Г. Рогавэ зи гугъу ищІ «щыІэцІэхэм гуэгъу яхуэхъу зэхэжыхъа суффикс –*нэ-р*» иджырей адыгэбзэм апхуэдэ купщІэ щІлэу щытми, иІэххэмэ, нэхъапэлэуэм пыухыклауэ нэгъуэщІ мыхьэнэ зэриІам шэч хэлькъым икІи ар зэхэмыгъэклауэ этимологиие и лъэныкъуэкІи, купщІэ ехьэлакІи адыгэбзэм е абхъаз-адыгэ бзэ гупым хыхьэ бзэхэм я псалъэ

лъабжьэхэм яху шыта мыхьэнэр убзыхужа хьунукьым. Апхуэдэу шыщыткIэ, -нэ- Iыхьэм ехьэлауэ Г. Рогавэ и IуэхуеплъыкIэр захуэу къэплъытэ хьунукьым.

Щауэ/шъауэ псалъэм и етIуанэ Iыхьэм (уэ) адыгэ бзэщIэныгъэли Иуанокъуэ Н. зэрыхуигъэфашэмкIэ «псалъэр къызытекIам шыжилэр зыубзыхуж Iыхьэу» (üreten kelime olarak adlandırılan şeyle karakterize edilen bir nesne) къелъытэ (Иванонков, 2015, н. 156).

Адыгэ щIэныгъэли Гъыш Н. къызэрилъытэмкIэ, *уынэ* «ев» псалъэм хэт *уы* Iыхьэм «цIыху» къегъэлыагъуэ икIи зэрыпсалъэу «цIыхум и плэ (шыпсэуну)» жыхуилэ купщIэр кърех (Гъыш, 2008, н. 208). Абы зэритхымкIэ, «уы «цIыху» къэзыгъэлыагъуэ Iыхьэм дыщрохьэллэ *уыбзэ-н* «nazik olmak», (*уы* «цIыху» + *бзэ* - цIыхум и *бзэ* «insan dili» - Къ.М.) псалъэхэм, апхуэдэу *уды* (*уы* «цIыху» и *ды* «пхыкIыу», «зэхэдауэ», «үзэдауэ», «күдауэ» [ар дьдэм, 2008] шапхьэм. Иужь псалъэм (*уды*) щIэныгъэлым хужилам арэзы дьтэхуэкъым, сьт щхьэкIэ жыплэмэ абы и етIуанэ Iыхьэм *удыдыд*, *адыдыд*, *дыдыд мыгъуэ*, *дыдыд лей* псалъэхэм дыщыхуозэ икIи апхуэдэ мыхьэнэ къыщыпхуихынукьым.

БзэщIэныгъэли Бырсыр Б. зэритхымкIэ, *уы-р* глагол «fiil» лъабжьэщ икIи купщIэу тху къыхухегъэкI. ЩIэныгъэлым *уы/уэ-м* ехьэлауэ къыгъэлыагъуэ шапхьэхэм ябгъэдэлъ купщIэхэм къухьэплэ адыгэхэм я псалъэкIэм щимызакъуэу къэбэрдейхэм ейми ущрохьэллэ. Ауэ зы Iуэхугъуэм арэзы дьтэхуэкъым – этимологии и лъэныкъуэкIэ Бырсыр Б. къыгъэлыагъуэ шапхьэхэм хэт *у-р*, макъзешэ шыщIыгъуэ е шыщIымыгъуэ емыхауэ, зы мыхьэнэ пыухыкIам хуокIуэж. ЩIэныгъэлым иубзыхуа купщIэхэр, шэч хэмылъу, тхыдэм дьхэкIуэтэху, мыхьэнэ ялэр нэхъ мащIэ хьуурэ, зым нэс йолэбыхыж.

Бырсыр Б. зэрыжилэмкIэ, псалъэ лъабжьэ *-уы-м* «цIыху» мыхьэнэр иIэу убыхыбзэм шыщ мыпхуэдэ шапхьэхэм дыщрохьэллэ: *быуа* «бэуэн» (nefes almak) (Бырсыр & Бырсыр, 2018, н. 43), *Уаихва* – убыххэм тхьэуэ къалъытэ (Бырсыр & Бырсыр, 2018, н. 9), *ды-уа* «хьэдэ» (ceset), *дыуалъа* «лIэгъуэ» (ölme zamanı) (Бырсыр & Бырсыр, 2018, н. 76).

Дэ дьзэрэплъымкIэ, *у-м* «цIыху» мыхьэнэ иIыгъыу къэплъытэ щIэмыхьунум щхьэусыгъуэ зыбжанэ иIэщ:

1. Цыхум шынамыщIа кIыгъэхэри хьэкIэкхьуэкIэхэри *мэбаУэ*;
2. «ХьэУа»-р цIыхум емылъытауэ шыIэщ;
3. Энергиер (enerji) е псым и *Уэрагъыр* цIыхум елътаткъым;
4. *ТхьэкиУмэ* зилэр цIыхум и закъуэкъым;
5. *Уэм* къех *Уэшх-Уэсыр* цIыхум елътаткъым.

Тхутэ макъым нэхъ пасэу купщIэ игъуэтар зэхэдгъэкIын щхьэкIэ, адыгэбзэм и лъэпкъэгъуэ абхъазыбзэм и бзэхабзэм дьхэлэбэнщ. Абхъазыбзэм и цIэпапщIэм иIэ щхьэхуэныгъэщ етIуанэ щхьэм и закъуэ бжыгъэр подкласскIэ «alt sınıf» зэригуэшыр: цIыхухьу подкласс «erkek sınıfı» – *уара*, цIыхубз подкласс «kadınların sınıfı» – *бара* (Грамматика абхазского языка, 1968, н. 34). Апхуэдэ подкласс гъуэшыкIэ иджырей адыгэ псалъэкIэм хэткъым, ауэ ахэр къэзыгъэлыагъуэу шыта Iыхьэхэр хэмытыххауэ къыкIкъым.

Абхъаз бзэщIэныгъэли Л.П. Чкадуарэ адыгэ бзэщIэныгъэли З.И. КIэрашэмрэ къызэралъытэмкIэ, «абхъаз-адыгэ бзэ гупым хыхьэ бзэхэм япэщIыкIэ псалъэ лъэпкъыгъуэхэм я ухуэкIэр игъэтыншаш, итIанэ грамматическэ класс (dilbilgisi sınıfı) къэзыгъэлыагъуэ пкъыгъуэхэр Iуихыпаш; абхъазыбзэмрэ абазэбзэмрэ классым ехьэлIа Iуэхугъуэхэр нэхъ щIигъэтыншаш (Чукадуа & КIэрашэ, 2003, н. 10). Зи гугъуэ ящIыр Г. Рогавэ цIыху классрэ хьэпшып классрэ зыфищауэ шытахэрщ. ЩIэныгъэлIхэм жалам и зы Iыхьэ арэзы дьтэхуэу хьунуш, абхъазыбзэм къыщхьэщыкIыу иджырей адыгэбзэм цIыхухьумрэ цIыхубзымрэ защыхуагъазэм деж, зэпэщхьэхуэ зыщI псалъэ Iыхьэ зэрымилэмкIэ, ауэ *у-м* цIыху класс къызэригъэлыагъуэр шапхьэ гуркIэ къыщIэгъэбыда хьуакъым.

Иджырей къэбэрдей псалъэкӀэм зи купщӀэкӀэ зыкӀи зэщхӀэщымыкӀыу, зэхуэдэу, зыр зым и плӀэ ибгӀэуэм, псалъэухам зимыхӀуэжы къагӀэсэбэп зэпэху псалъэхэр хэтц икӀи ахэр зы хьэрфкӀэ фӀэкӀи зэщхӀэщыкӀыкӀым:

уошх «yemek yersin» – *бошх* «yemek yersin»;

уолъагӀу «görüyorsun» – *болъагӀу* «görüyorsun»;

уодж «okuyorsun» – *бодж* «okuyorsun»;

уодз «atiyorsun» – *бодз* «atiyorsun»;

уот «veriyorsun» – *бот* «veriyorsun»;

уотх «yazıyorsun» – *ботх* «yazıyorsun».

ЩапхӀэ къэтхӀахэмкӀэ зэрынэрылъагӀущи, псалъэ тӀурытӀурэ зэпэху глаголхэр зэрызэщхӀэщыкӀыр зы хьэрф къудейщ. Иджырей бзэхабзэм псалъэлупщӀэ у-мрӀэ б-мрӀэ етӀуанэ щхӀэр къэзыгӀэлъагӀуэ префиксу къелъытэ икӀи апхуэдэ еплъыкӀэр нобӀэрей бзэм дежкӀэ шыагӀуэ тхужыӀэнкӀым. БзэщӀэныгӀэлі Н.В. НовоспасскэмрӀэ А.А. АвагянрӀэ зэрыжалэмкӀэ, псалъэлупщӀэм лексикэ дамыгӀэм и мыхӀэнэр фӀэкӀуэдурэ бзэхабзэ купщӀэ егӀуэт (Новоспасская & Авагян, 2021, н. 89-104). Макъ къэскӀэ купщӀэ щхӀэхуэ зилӀэ адыгӀэбзэм зи гугӀу шыщӀыи хуей макъ-лъабжьэм бзэхабзэ мыхӀэнэ зэригӀуэтыр аракӀым, атӀэ абы и купщӀэр зымащӀэкӀэ екӀуэтэхыу аращ. Ауэ мыбдежи а лӀуэхугӀуэр лӀэныкӀуищӀкӀэ щокӀуэкӀи:

1. ПсалъэлупщӀэм и мыхӀэнэр псалъэ ззыхӀуэкӀи аффиксым ейм хуокӀуэ, етӀуанэ щхӀэр къыгӀэлъагӀуэу: *уокӀуэ* «gidıyorsun»; *уоджэ* «okuyosun», *уумыт* «verme»;
2. Хьэрфым и увыплӀэ щхӀэхуэхэм абы и купщӀэр шыфӀэкӀуэдащ: *унэ* «ev», *уанэ* «eуer», *бзу* «kuş», *буун* «böğürmek»» *зауэ* «savaş»;
3. Иджырей бзэм зы макъыу къылъытэ хӀуауэ макъ зэхэт къэгӀэхуэным и зы дамыгӀуэу хоувӀэ: *гу*, *гӀу*, *ку*, *кӀу*, *кӀу*... .

ИщхӀэкӀэ зэпӀэгӀуу къэтхӀа щапхӀэхэм деж дгӀэзэжмӀэ, бзэр зезыхӀэ цӀыхум зы лӀуэхугӀуэм ехӀэлӀауэ я

къарукӀэ зэхуэдэу псалъитӀи къыгӀэщӀыиу щхӀэусыгӀуэ илӀэкӀым жыӀапхӀэщ, апхуэдэу шыхӀуки, илъагӀу, зыхищӀэ псом псалъэщӀэ къахуигупсысыну нӀскӀым. ЕтӀуанэ щхӀэм и префиксу къалъытэ у-мрӀэ б-мрӀэ иджырей къэбэрдей-шӀэрджэсыбзэмрӀэ адыгеибзэмрӀэ – ахэр бзэжыым цӀыхухӀумрӀэ цӀыхубзымрӀэ зэпӀэхӀэхуэу зызэрыуагӀазуэу къагӀэсэбӀэпу шыта псалъэлупщӀэхэщ. Бзэм нӀхӀапӀуэ елӀжӀа щӀэныгӀэлӀхэм адыгӀэбзэмрӀэ абхӀазыбзэмрӀэ ехӀэлӀауэ цӀыхухӀу подклассрӀэ (уара) «erkeklerin alt sınıfı» цӀыхубз подклассу (бара) «kadınların alt sınıfı» къыхигӀэщхӀэхукӀа фӀэщыгӀэхэр къэбгӀэсэбӀэпыну нӀхӀэ ззэгӀыр хьӀэкӀхӀуэкӀлӀэхэм ехӀэлӀауэщ.

Убыхыбзэм шыщ щапхӀэхэм (*ды-уа* «ceset», *ды-уалъа* «ölme zamanı») я япӀэ лӀхӀэр (*ды-*) адыгӀэбзэм хэт псалъэм и етӀуанэ лупщӀэм егӀэпщӀапхӀэщ: *хӀэ-дӀэ* «ceset», а купщӀэ дыдӀэр илыгӀыу. Убыхыбзэми адыгӀэбзэми дызыщрихӀэлӀэ *Уа-щхӀуэ* псалъэм хэт *уы-м* «хӀугӀэ» е «хӀу»-р къызырыщыхӀэщым шӀэч хӀлӀкӀым, *щы-* лӀхӀэм бгӀэдӀэлъ мыхӀэнэр «щылӀэн», *хӀуы/хӀуэ*-р егӀапщӀэ *мы-хӀу* «olgun değil», *хӀу-н* «olmaktır». Езы псалъэр зэрыщыту къапщӀэмӀэ, «зэпӀэщу зэрыува хӀугӀэм и щӀэдзӀапӀэ» (mükemmelliğe getirildi), (hazır olana kadar getirildi), аращ «*УафӀэр къащхӀуэу, щӀыльӀэр щхӀуантӀлӀэу*» жыхуилӀэм -*щхӀу-* лӀхӀэм тӀэунейрӀэ дыщӀрихӀэлӀэр. БзэщӀэныгӀэм үхӀкӀыу нӀгӀуэщӀи щӀэныгӀэхэм үхӀэмыхӀуэ *УащхӀуэ* псалъэм и мыхӀэнэм и гугӀу пщӀыуэ щытмӀэ, пасӀэрей адыгӀэхэм тхӀэпӀэлытӀэу хӀугӀэ нӀмыщӀи цӀыхубз теплӀэ зилӀэ ялӀэу шытакӀым икӀи абы къыпкӀырыкӀыу псом я щхӀэ тету къащыхӀурт хӀугӀэм и щӀэдзӀапӀэу къалъытэ *УащхӀуэ*. ЦӀыхур зыщымыгӀуазэ, къыгурымылуэ, зыхимыщыкӀыиу щошынӀэ, абы къыхӀэкӀыу апхуэдэ лӀуэхугӀуэхэм я къежӀапӀэу зыгуэр къыгупсысын, къыфӀэщӀыи хуей мӀэху. Псом хуэмыдӀэу ар дунейм и къӀэхӀукъащӀэм, үэщӀыи и зыщӀыкӀэм ехӀэлӀащ икӀи къыгурымылуэ псом къыригӀэгӀэщӀащ зыгуэрым и теплӀэу «къаруушхуэ зыбгӀэдӀэлъу хӀугӀэм и щӀэдзӀапӀэ гӀуэр». ИщхӀэкӀэ (үгӀүмкӀэ)

кыыщеклүэки, кыыщыху псоми а «хьугьэм» и гуащлэ хэлъщ икли щыым тет псэушхэ псори зрегъаклүэ. Псэ луту пасэ адыгэхэм сыт ищысы кьащлэу, зиужу, багьуэу щылэ псор кылъытэу шытащ. Апхуэдэ лүэху бгьэдыхьэклэм кыыхэклащ кыгьэм зэран хуэхуу яльэгьуламэ, «*уумыуд, псэ лутц*»; «*гуэныхьщ, гуумыщыкы кьудамэр*» хужалэныр, ауэ апхуэдэ жылэгьуэхэр мывэм, нэгьуэщл хьэпшып е щылэныгьэм ехьэллэуэ жалэ хабзэкьым.

Апхуэдэу шыщытклэ, щапхэ кызыэкьыртыхэм хэт лупщлэ *уы/уэ*-р кызыэрыдгурьуэн хуейр «цыху» купщлэр зыбгьэдэлъ псалъэукьым, атлэ «хьугьэм и щлэдзаплэ».

Адыгэм и «хьугьэм и щлэдзаплэ», «бзыгьэм и щлэдзаплэ» жытлэу кьэдгьэлъэгьуэхэм хуэдэ еплъыклэхэм дыщрохьэллэ кытаймрэ грекымрэ я мифологиехэм. Абыхэм кызыэрыхьщымклэ, «уафэмрэ щыимрэ цыхухэр кызытехьукла адэмрэ анэмрэ ещхьщ: уафэм хьур кыгьэщлэщ, щыим – бзыр (мыпхуэдэ лүэхуеплъыклэм кыгьэщыжа гупсысэщ уэщыим и щлэдзаплитл – цыхубзыр цыхухьум и лъабжьэ щлэтыныр, щыир уафэм и щлагь зэрыщлэтым хуэдэу). Гу лытапхьэщ грекыбзэм хэт «антропос» (цыху, цыхухьу) псалъэр этимологиеклэ «ишхьэклэ дэплъей», «уафэмклэ дэплъей» жилэу кызыэрызэкьрахым, ауэ адыгэ дуней еплъыклэм «хьугьэм и щлэдзаплэу ищлагьымклэ кьеплъых» мыхьэнэр илэщ.

Зэрыжытлащи, *уы/уэ* псалъэ лупщлэм бзэщлэныгьэм дыщыхэмыкыимрэ нэгьуэщл щлэныгьэхэри кьетпхыурэ щызэкьыртыхым дежрэ кьарыкы мыхьэнэр зыуэ щыткьым. Абы и щыхьэту кьэтхутэ макьым бзэщлэныгьэмрэ физикэ щлэныгьэмрэ я зэпылпыплэм деж щыдубзыхуну иужь дихьэнщ.

Псори зэрыщыгьуазэщи, *тхьэклумэ*-м кьиубыдыр уалэщ (*titreşim*), ауэ абы ар кьиубыдын щхьэклэ, уалэр зыгуэрым кыгьэхьун хуейщ, псалъэм папщлэ, *сэ укьызэдэ/Уэн папщлэ, зыгуэр згьэ/Ун хуейщ, а згьэ/Уар кьэзубыдыр тхьэклумэщ*. Сэ хьэрф кызыжьэдэлъэткьым, атлэ макьщ – ар *уалэщ*: си *Ум* кыкылыр *зУщ, У-щ, Уалэщ*. Мы псалъэхэм япкьырыл купщлэр ззыпхыр бзэракьым, логикэ кьудейкли упэлъэщынукьым, атлэ зэхэзыгьэклифынур физикэ щлэныгьэрщ. Адыгэбзэм *у-р* лыхьэу зыхэт псалъэхэр физикэм уалэм щхьэклэ жилэр ебгьэпщэжмэ, псори яплэ ирегьуэвэж. *Тхьэклумэ* псалъэм *к/у* лыхьэмрэ, *лун* псалъэм хэт *л/у*-мрэ тыншу зэрызэхэklar и щыхьэтщ *к/у, л/у*-хэр зы макьыу щымыту зэхэту кызыэрыкыурэ: $k + l + u$.

Физикэмрэ химиемрэ зи лэщлагьэ щлэныгьэллэхэм кызыэралъытэщи, дунейм сыт ищысри *щоУалэ*. Апхуэдэу, Принстон университетым химиемклэ щлэныгьэллэхэм щлэгьэхуэбжьа лазер спектроскопиер (*ultrafast laser spectroscopy method*) кьагьэсэбэпурэ квантхэм мэскьалхэр (*particle*) ягьэлэпхьуэн щхьэклэ, уалэ кызыэрагьэсэбэпыр кьахутащ¹. Дэри, *тхьэклумэ* псалъэм хэт *у-мрэ гьэ/ун* псалъэм хэт *у-мрэ* зэтпхыжри, нэгьуэщл псалъэхэми ар кызыэрыхьщыр кьэдгьэсэбэпурэ *уалэ* «*titreşim*» мыхьэнэ кыгьэлъэгьуэнклэ зэрыхьунум дыкьыхуэклүащ. Езы псалъэми хэт *у-м* а мыхьэнэр зэрилэр кыдылэуэклэ.

Ди кьэхутэныгьэр зэтщылла [*у*] макьым бгьэдэлъ купщлэр ар здэуэ щыплэм елытащ. Бзэхабзэм дызэрыригьэсам хуэдэу, *у-р* зи гьусэ дамыгьэхэм яужь иту кьаклүэмэ, абы купщлэу бгьэдэлъщ – «кьэпсэлым дежклэ хуэклүэу уалэ (*vibration*) кьэгьэхуныр». Зи гьуса хуэдэ дамыгьэхэм япэ иту кьаклүэмэ, «узыбгьэдэтым, узыхэтым кыылыкыу уалэ (*vibration*) кьэгьэхуныр». *Хыр мэуалэ; пшэр уалэу уэгуи итц щапхьэхэм* физикэ и лэныкьуэклэ абыхэм, хымрэ, пшэмрэ Физикэ щлэныгьэм зэрыжилэмклэ, ар (*уалэр*) сыт хуэдэ лүэхуэуэми, щылэныгьэми хэлъщ: цыхуми, кыгьэхэми, псыми, нэхугьэми, н., дунейр зэрызэхэт псори нэм кыищтэф кьудейр аракьым, дымылбагьуу лүэхугьуэ щылэр нэхьыбэщ. Физико-математикэ щлэныгьэхэмклэ кандидат Борисовский В.В. зэритхымклэ, «мэуалэ үнэхэри станок (Хьэпшып, лэмэпсымэ зэрэщл машинэ), машинэ лъабжьэхэри, бгыкьухэри, лъэмыжхэри, ток (*electric current*) клапсэхэри, хьэуари, жыг кьудамэхэри, дигури. Мис ахэр псори механикэ уалэщ икл уалэр нэхьыбэжщ, зэхуэмыдэщ, зэмыщхьщ, ауэ а псори зыубзыху хабзэр зыщ» (Борисовский, 2014, н. 4).

Бзэхабзэмклэ **кь** префиксым сытым щыгьуи «лүэхугьуэр/лэжьыгьэр здэгьэза лэныкьуэр» кьегьэлъагьуэ, ауэ абы *у-р* щыщыгыгьум деж (*кьу*), «лэжьыгьэм уалэ (*vibration*) кыгьэхьуу ар жызылам дежклэ зэрыгьэзар» кьегьэлъагьуэ. *лук/* псалъэм «лэжьыгьэм уалэ (*vibration*) кыгьэхьуу ар жызылам

¹ (<https://naked-science.ru/article/physics/kvantovye-kolebaniya-i-perenos-elektrona>)

бгъэдэкIыу зэрыщытыр» кыдегъащIэ. Щапхъэу кэтщта зэпэщIэуэ мыхьэнэ зиэ псалъитIыр кIу-р зы макъыу зэрыщымытым, атIэ ар зэхэту кызэрыкIуэм, программэм хуэдэу ди щхъэ иубыда кудейуэ зэрыщытым щыхьэт тохъуэ.

Ди кэхутэныгъэм дэ пщэрылъ зыщытщIыжакъым макъ псоми я купщIэр дубзыхуныр икIи апхуэдэ лэжьыгъэр зы статья кудейкIэ зэфIэкIынукъым, ауэ кыкIэлъыкIуэнкIэ хъуну щIэныгъэ лэжьыгъэхэм мыпхуэдэ Iуэхугъуэхэр и кIэм нэсу зэфIахыну дыщогугъ.

Пересмотр

- Адыгэ IуэрыIуатэ. (1963)– Налшык: КБНИИ,.
Борисовский В.В.(2014). Колебания и волны (теория и практика). Рубцовск: РИИ.
Бырсыр Б.М., Бырсыр С.А.(2018). Убыхско-адыгейско-русский словарь. Майкоп: АРИГИ.
Грамматика абхазского языка. Фонетика и морфология. (1968). Сухуми: Алашара,
Гъыш Н.Т.(2008). Избранные труды по языкознанию / Н.Т. Гишев. – Майкоп: ООО «Качество».
Иванов Н.Р.(2015). Избранные труды. Этимологический анализ некоторых адыгских (черкесских) слов. Нальчик: Изд. М. т В. Котляровых,
Къумахуэ, М.А. (1981).Сравнительно-историческая фонетика адыгских (черкесских) языков. М.
Новоспасская Н.В., Авагян А.А.(2021). Однонаправленность грамматикализации в современной лингвистике // Вестник РУДН. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика. 89-104 с.
Рогав Г.В. (1956).К вопросу о структуре именных основ и категориях грамматических классов в адыгских (черкесских) языках. Тбилиси.
Рогав Г.В., КIерашэ З.И. (1966).Грамматика адыгейского языка. – Майкоп.
Урыс Хь. Ш.(1980) Морфемика адыгских языков, Нальчик: Эльбрус.
Чкадуа Л.П., КIэрашэ З.И.(2003). О некоторых вопросах развития спряжения глагола в абхазско-адыгских языках // Абхазоведение. Язык. Фольклор. Литература. Сухум: АБИГИ.
Шагъыр А.К.(1977). Этимологический словарь адыгских (черкесских) языков. М.: Наука, Т.2.
Шагъыр, А.К.(2004). Фонетика и морфология кабардинского языка. Нальчик: Эль-Фа.
Яковлев Н.Ф.(1948). Грамматика литературного кабардино-черкесского языка. М.-Л.
Яковлев Н.Ф., Ашхъмахуэ Д. (1941).Грамматика адыгейского литературного языка /М.-Л.

ТегъэщIапIэхэр

- Словарь кабардино-черкесского языка / Институт гуманитарных исследований (1999). КБНЦ РАН. – М.: Дигора.
Толковый словарь адыгейского языка (2010) Т. I. / ОАО Майкоп:«Полиграф-Юг».
Тхьэркъуахъуэ Ю.А.(2004). Русско-адыгейский словарь. Майкоп: ГУРИПП «Адыгея».

Хьыт тегъэщIапIэ

<https://naked-science.ru/article/physics/kvantovye-kolebaniya-i-perenos-elektrona>

Referances

- Adyghe İueriuaate. (1963) - Nalshyk: KBNIA.
- Borisovsky V.V. (2014). Outings and waves (theory and practice). Rubtsovsk: Rii.
- Byrsyr B.M., Byrsyr S.A. (2018). Ubeykhsko-Adyghe-Russian dictionary. Maykop: Arigi.
- Grammar of the Abkhaz language. Phonetics and morphology. (1968). Sukhumi: Alashara,
- Gysh N.T. (2008). Selected works on linguistics / N.T. Gishev. - Maykop: Quality LLC.
- Ivanokov N.P. (2015). Selected works. Etymological analysis of some Adyghe (Circassian) words. Nalchik: ed. M.T.V. Kotlyarov,
- Kumahue, M.A. (1981). Survey-historical phonetics of Adyghe (Circassian) languages. M.
- Novospasskaya N.V., Avagyan A.A. (2021). Singlence of grammaticalization in modern linguistics // Bulletin of RUDN. Series: Language theory. Semiotics. Semantics. 89-104 p.
- Rogava G.V. (1956). The question of the structure of the nominal foundations and categories of grammatical classes in Adyghe (Circassian) languages. Tbilisi.
- Rogava G.V., Klrashe Z.I. (1966). Grammar of the Adyghe language. - Maykop.
- Urys hh. Sh. (1980) Morphemics of Adyghe languages, Nalchik: Elbrus.
- Chkadua L.P., Klerashe Z.I. (2003). About some issues of the development of the conjugation of the verb in the Abkhaz-Adyghe languages // Abkhazor. Language. Folklore. Literature. Sukhum: Abigi.
- Shayyr A.K. (1977). Etymological Dictionary of Adyghe (Circassian) languages. M.: Science, t.2.
- Stepyyr, A.K. (2004). The phonetics and morphology of the Kabardian language. Nalchik: El-Fa.
- Yakovlev N.F. (1948). Grammar of literary Kabardino-Cherkess language. M.-L.
- Yakovlev N.F., Ashhyemahue D. (1941). Grammar of the Adyghe literary language /M. L. Tegestishiapieher
- Dictionary of Kabardino-Cherkess language / Institute of Humanitarian Research (1999). KBNC RAS. - M.: Digora.
- Explanatory Dictionary of the Adyghe Language (2010) T. I. / OAO Maykop: "Polygraph-South".
- THERKUEAHUE Yu.A. (2004). Russian-Adyghe Dictionary. Maykop: Guripp "Adyghe".
- Hyt Tegashchlaple
- <https://naked-science.ru/article/physics/kvantovye-kolebaniya-i-perenos-elektrona>

ROMANTICIZATION OF ISLANDS IN MODERN JAPAN: A STUDY OF IZU OSHIMA IN 1933 MODERN JAPONYA'DA ADALARIN ROMANTİKLEŞTİRİLMESİ: 1933'TE IZU OSHIMA'NIN BİR ÇALIŞMASI

YOSHIKO MATSUDA

Sayı 5, ss., 12-15.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 30.03.2024

Kabul Tarihi: 16.06.2024

Değerlendirme: Çift Taraflı Kör Hakemlik

Etik Bildirim: lisaniyatstudies@gmail.com

İntihal Denetimi: Yapıldı. (İntihalnet)

Etik Beyan: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Lisans Bilgisi: Dergimizde yayımlanan çalışmalar, CC-BY-NC-ND lisansı ile açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Issue 5, pp., 12-15.

Article Type: Research Article

Submitted: 30.03.2024

Accepted: 16.06.2024

Evaluation: Double-Blind Review

Ethics Declaration: lisaniyatstudies@gmail.com

Plagiarism Check: Done. (İntihalnet)

Ethics Statement: This study does not require ethics committee approval, and the data used was obtained through a literature review/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to throughout the preparation, and all references are cited in the bibliography.

License Information: The studies published in our journal are published as open access with the CC-BY-NC-ND license.

Atıf Bilgisi / Reference Information:

MATSUDA, Y. (2025) ROMANTICIZATION OF ISLANDS IN MODERN JAPAN: A STUDY OF IZU OSHIMA IN 1933, *Lisaniyat Studies Uluslararası Filoloji Araştırmaları Dergisi*, 5, 12-15.

Yoshiko Matsuda

Ph.D.

Takasaki University of Health and Welfare

matsuda-y@takasaki-u.ac.jp

ORCID: 0009-0000-2804-7183

Abstract

This paper explores the romantic image of islands in modern Japan through the lens of two female writers, Akiko Yosano and Fumiko Hayashi, and their essays on Izu Oshima in 1933. The focus is on how the island of Izu Oshima, characterized by its volcanic landscape and social context, emerged as a site of both tourism and tragedy, following a surge in suicides at Mt. Mihara. The research highlights the contrasting perceptions of isolation and subjectivity that islands held in Japanese culture and examines the emotional and cultural projections placed upon the island by its visitors. By analyzing the works of Yosano and Hayashi, this study seeks to understand the island's dual role as a space of both nostalgia and death, and how these themes resonate with broader cultural and historical contexts in Japan.

Keywords: Izu Oshima, Romanticization of islands, Isolation, Nostalgia and death, Mt. Mihara

Özet

Bu makale, modern Japonya'da adaların romantik imgesini, 1933'te Izu Oshima hakkında yazan iki kadın yazar, Akiko Yosano ve Fumiko Hayashi'nin eserleri üzerinden incelemektedir. Çalışmada, volkanik manzarası ve sosyal bağlamıyla öne çıkan Izu Oshima adasının, Mt. Mihara'daki intihar dalgasının ardından nasıl hem turizm hem de trajedi mekânı olarak ortaya çıktığı ele alınmaktadır. Araştırma, Japon kültüründe adaların yalnızlık ve bağımlılık açısından nasıl algılandığını ve ziyaretçilerin adaya yüklediği duygusal ve kültürel yansımaları vurgular. Yosano ve Hayashi'nin eserlerini analiz ederek, bu çalışmada adanın hem nostalji hem de ölümle ilişkilendirilen bir mekân olarak nasıl iki yönlü bir rol oynadığı ve bu temaların Japonya'nın daha geniş kültürel ve tarihi bağlamıyla nasıl örtüştüğü incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Izu Oshima, Adaların romantizasyonu, İzolasyon, Nostalji ve ölüm, Mt. Mihara

Introduction

This research began with a personal fascination with islands, which are often depicted in literature and popular culture as exotic, romanticized spaces. Japan, with its 14,125 islands, offers a unique cultural lens through which the concept of islands can be explored. This paper investigates the construction of romanticized island imagery in modern Japan, focusing on the essays of two female writers, Akiko Yosano and Fumiko Hayashi, who traveled to Izu Oshima in 1933. These essays provide insight into how islands are imagined as isolated yet culturally rich spaces, and how this isolation simultaneously preserves traditional culture while reinforcing their dependency on the mainland. Through the analysis of Yosano and Hayashi's works, this study aims to understand the emotional and cultural projections that these women placed upon the island, particularly in relation to the tourism boom and the tragic wave of suicides at Mt. Mihara in 1933.

Islands have long captivated the human imagination, often serving as the setting for adventure, fantasy, and exoticism in literature and art. In Japan, this fascination with islands is deeply rooted in the nation's geography and cultural history. The country comprises 14,125 islands, as officially announced by the Geospatial Information Authority of Japan in 2022, although the previously accepted number was 6,852, based on earlier surveys by the Japan Coast Guard. This paper seeks to explore how modern Japan constructed the romanticized image of islands, particularly in the context of Izu Oshima during the early 20th century.

The image of islands in Japanese culture is dualistic: on the one hand, they are seen as isolated, remote places, often associated with backwardness, conservativeness, and exclusivity; on the other hand, they are viewed as treasuries of cultural heritage, preserving traditions that have been lost on the mainland. This dichotomy is explored through the lens of two female writers, Akiko Yosano and Fumiko Hayashi, who visited Izu Oshima in 1933 during a tourism boom and at a time when the island had gained notoriety as a site for suicides, particularly at Mt. Mihara, its active volcano.

Literature Review

The geographical and cultural significance of islands in Japan has been the subject of much academic inquiry. Satoru Tanabe, an ethnologist, emphasizes the "isolated stance" of islands, pointing out their "closedness, conservativeness, backwardness, and exclusivity" (Tanabe, 2015, p. 9). These characteristics are not purely negative, as islands are also seen as repositories of cultural elements that have been forgotten or lost on the mainland. Due to their isolation, islands preserve aspects of traditional culture, making them valuable from a historical and anthropological perspective. However, this notion of islands as cultural treasuries is contingent upon their relationship with the mainland, which is more developed and often exerts socio-economic influence over the islands.

Hajime Omura, a geographer, defines islands in *Geography of Island: Introduction to Island Geography* (1959) as "lands environed by the sea" (p. 7), but he also argues that islands only exist in relation to a mainland that is larger than themselves. This suggests that islands are defined not only by their physical isolation but also by their connection to and dependence on the mainland. Tsuneichi Miyamoto, an ethnologist who was born on an island in the Seto Inland Sea, conducted extensive research on the islands of Japan in the 1950s, which he published in *Island in Japan* (1969). Miyamoto was critical of the romanticization of islands, arguing that people settled on islands out of necessity, not romanticism. He emphasized the socio-economic dependence of islands on the mainland, describing them as isolated yet inextricably linked to larger economic and social systems.

Historical Context of Izu Oshima

Izu Oshima, the largest of the Izu Islands, is located off the coast of Tokyo. The island has a long history, with settlement dating back to the 7th century. However, from the medieval era to the 18th century, the island was primarily known as a place of exile. In the 19th century, with the advent of steamships, Izu Oshima became more accessible to tourists, particularly after the Tokyo Bay Steamship Company began offering

regular service between Tokyo and the island in 1906. This increased accessibility, coupled with the island's scenic beauty, led to a tourism boom in the early 20th century.

One of the main attractions on the island is Mt. Mihara, an active volcano that holds cultural and religious significance for the local population, who refer to it as "Gojinka-sama" or the God of Fire. In the 1920s, the island's tourism infrastructure was developed, with trails leading to the crater and camel rides introduced on the black sand surrounding the volcano. By 1932, the island had become a popular tourist destination, attracting over 82,000 visitors. In 1933, this number more than doubled to 194,293, marking the peak of what is now referred to as the "first island boom" in Japan.

However, the island's reputation took a dark turn in 1933 when a female student from Tokyo committed suicide by throwing herself into the crater of Mt. Mihara. This incident, sensationalized by the media, led to a wave of suicides, with 129 people taking their lives at the volcano that year. The phenomenon of suicide at Mt. Mihara became a subject of public fascination, particularly in women's magazines, which romanticized the idea of suicide in the crater as a feminine act of passion and despair. Sakimori Kon, a sociologist, argues that the media played a significant role in transforming Izu Oshima into an "island of death" by sensationalizing these tragic events (Kon, 1994, pp. 7-10).

Akiko Yosano's Travel Essay on Izu Oshima

Akiko Yosano, a prominent poet, visited Izu Oshima in 1933 with her family and documented her experience in an essay titled "Leisure in Oshima," published in *Fuyugashiwa*. Yosano's account of her visit reflects the dual nature of the island as both a romanticized and melancholic space. She describes the natural beauty of the island, particularly the camellias and cherry blossoms that were in full bloom during her visit. Yosano also notes the volcanic landscape, drawing comparisons between the black sand surrounding Mt. Mihara and the deserts of Mongolia, which she had visited the previous year.

Yosano's essay also touches on the tragic suicides at Mt. Mihara, particularly the death of the female student in February 1933. She writes a tanka poem that appears to be addressed to those who took their lives at the volcano: "Is there a god of Mihara in the fire? And did you become a flower of camellia?" (Yosano, 1933, p. 417). The imagery of the camellia, a flower known for its fragility, serves as a metaphor for the fleeting nature of life and beauty. Yosano's romanticization of the suicides at Mt. Mihara reflects a broader cultural trend of idealizing death, particularly in relation to young women. Despite this, Yosano concludes her essay by praising Izu Oshima as a unique and beautiful destination that should be more widely publicized as a tourist attraction.

Fumiko Hayashi's Travel Essay on Izu Oshima

Fumiko Hayashi, a novelist, also visited Izu Oshima in 1933. Unlike Yosano, Hayashi's initial impressions of the island were less favorable. In her essay, she describes her disappointment upon arriving at the island, noting that the harbor was "dreary" and that the camellias and island girls in traditional costume did not evoke the "fleeting beauty" she had anticipated (Hayashi, 1958, pp. 91-92). Hayashi visited Mt. Mihara but expressed little sentimentality about the suicides, stating that she did not feel the "urge to jump in" (p. 93).

Despite her initial detachment, Hayashi's emotional connection to the island grew over the course of her visit. She was particularly moved by her experience at Habu Harbor, which reminded her of her hometown in the Seto Inland Sea. Hayashi wrote a poem expressing her desire to die in a beautiful place like Habu rather than at Mt. Mihara: "Opening my lids and I became the fire / Feeling my tears burning myself" (p. 97). By the end of her trip, Hayashi had developed a deep emotional attachment to the island, describing it as an ideal place for death, where the beauty of nature provided a sense of peace and closure.

Conclusion

The essays of Akiko Yosano and Fumiko Hayashi offer contrasting yet complementary perspectives on Izu Oshima, reflecting the complex cultural and emotional significance of islands in modern Japan. For Yosano, the island represented both a romanticized space and a site of tragic beauty, where the fragility of life was symbolized by the camellias and the suicides at Mt. Mihara. In contrast, Hayashi's initially detached view of

the island gave way to a deeper emotional connection, particularly in her reflections on Habu Harbor. Both authors projected their personal emotions and cultural ideals onto the island, illustrating how islands serve as spaces for the projection of both nostalgia and death. This romanticization of islands, as both isolated and dependent on the mainland, continues to shape the cultural imagination of Japan's islands today.

References

- Hayashi, F. (1958). Oshima travels. In Contemporary travel literature anthology (Vol. 4). Shudo-sha.
- Kon, S. (1994). Tourism and suicide: Focusing on the 1933 suicide boom on Mt. Mihara, Izu Oshima. *Journal of Distribution Problems*, 23, 1-55.
- Omura, H. (1959). Geography of island: Introduction to island geography. Daimei-dō.
- Tanabe, S. (2015). *Island*. Hosei University Press.
- Yosano, A. (1933). Leisure in Oshima. *Fuyugashiwa*, 4(5), 395-398.

STORY IN PERSIAN LITERATURE FARS EDEBİYATINDA HİKÂYE¹

MİHRÂN EFŞÂRÎ
ÇEV. ÇETİN KASKA

Sayı 5, ss., 16-20.

Makale Türü: Çeviri Makale

Geliş Tarihi: 24.02.2024

Kabul Tarihi: 16.05.2024

Değerlendirme: Çift Taraflı Kör Hakemlik

Etik Bildirim: lisaniyatstudies@gmail.com

İntihal Denetimi: Yapıldı. (İntihalnet)

Etik Beyan: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Lisans Bilgisi: Dergimizde yayımlanan çalışmalar, CC-BY-NC-ND lisansı ile açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Issue 5, pp., 16-20.

Article Type: Translation Article

Submitted: 24.02.2024

Accepted: 16.05.2024

Evaluation: Double-Blind Review

Ethics Declaration: lisaniyatstudies@gmail.com

Plagiarism Check: Done. (Intihalnet)

Ethics Statement: This study does not require ethics committee approval, and the data used was obtained through a literature review/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to throughout the preparation, and all references are cited in the bibliography.

License Information: The studies published in our journal are published as open access with the CC-BY-NC-ND license.

Atıf Bilgisi / Reference Information:

KASKA, Ç. (2025) Fars Edebiyatında Hikâye, *Lisaniyat Studies Uluslararası Filoloji Araştırmaları Dergisi*, 5, 16-20.

Çetin Kaska

Doç. Dr.

İstanbul Üniversitesi

cetinkaska@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-1168-5522

Abstract

A story, whose dictionary meaning is "the verbal or written narration of an event", is a brief narration of actual or possible events to people within the framework of a plan specified in time and place. Story, examples of which have been seen in every age, is one of the most ancient literary genres. There are many stories in verse and prose in Persian literature, as in Turkish and Arabic literature. The subjects of the stories written before the Islamic period in Persian literature were mostly taken from Indian, Greek and Arabic sources. After being introduced to Islamic culture, stories began to be written within this cultural circle in Persian literature. In Persian literature, especially famous Sufis such as Senai, Mawlana, Nizami, Attar and Saadi wanted to educate people religiously and morally by writing stories in verse style. Stories in Persian literature include topics such as moral, religious, mystical, historical events and love adventures. There are also selections made by selecting popular stories from literary, humorous, religious, historical, moral and scientific works in Persian literature. This study consists of the translation of the article "Hikâyet Der Edebiyyat-i Farsi" in the encyclopedia called *Danışname-i Cihan-i İslam*, published in Iran. In this study, the adventure of stories in Persian literature and how Persian poets and writers handle stories are explained in detail.

Keywords: Story, Persian Literature, Persian Stories, Mawlana.

Özet

Sözlük manası "bir olayın sözlü veya yazılı olarak anlatılması" olarak ifade edilen hikâye, gerçekleşmiş veya gerçekleşmesi mümkün olayların kişiler, yer ve zaman belirtilerek bir plan çerçevesinde kısaca anlatılmasıdır. Her çağda örnekleri görülen hikâye en kadim edebî türlerden biridir. Türk ve Arap edebiyatlarında olduğu gibi Fars edebiyatında da manzum ve mensur birçok hikâye bulunmaktadır. Fars edebiyatında İslâmî dönem öncesinde yazılan hikâyelerin konuları çoğunlukla Hint, Yunan ve Arap kaynaklarından alınmıştır. İslâmî kültür ile tanışıldıktan sonra Fars edebiyatında bu kültür dairesi içinde hikâyeler kaleme alınmaya başlanmıştır. Fars edebiyatında özellikle Senâî, Mevlânâ, Nizâmî, Attâr ve Sa'dî gibi meşhur mutasavvıflar manzum tarzda hikâyeler yazarak insanları dinî ve ahlakî yönden eğitmek istemişlerdir. Fars edebiyatındaki hikâyeler ahlakî, dinî, tasavvufî, tarihî olaylar ve aşk maceraları gibi konuları ihtiva etmektedir. Fars edebiyatında edebî, mizahî, dinî, tarihî, ahlâkî ve ilmî eserlerden beğenilen hikâyeler seçilerek yapılan seçkiler de bulunmaktadır. Bu çalışma İran'da yayımlanan *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm* (Tahran/1388) adlı ansiklopedideki "Hikâyet Der Edebiyyât-i Fârsî" adlı maddenin çevirisinden oluşmaktadır. Söz konusu çalışmada, Fars edebiyatında hikâye anlatıcılığının geçirdiği serüven ile şair ve yazarların hikâyeleri nasıl ele aldıkları detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hikâye, Fars Edebiyatı, Farsça Hikâyeler, Mevlânâ.

¹ Bu makale İran'da yayımlanan *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm* adlı ansiklopedideki "Hikâyet Der Edebiyyât-i Fârsî" (s.718-721, C. 13, Tahran, 1388) adlı maddenin çevirisinden oluşmaktadır. Söz konusu makaleye çevirmen tarafından özet eklenmiştir.

Hikâyenin mastarı hekâdır. Anlamı taklit etmek, söz söylemek ve rivayet etmektir. (Halîl b. Ahmed; Cevherî, “Hekâ” Zeyli) Ancak klasik ve eski Fars edebiyatında az şahıslı, sınırlı mekan ve zamanlı kısa hikâyeler için de bu kavram kullanılmıştır.

Farsça hikâyelerin kaynağı ya Behrâm-i Gûr, Enûşrevân ve Bozorgmihr hakkındaki eski İran hikâyeleridir ya *Kelîle ve Dimne*, *Tûtînâme*, *Sindbâdnâme* ve diğer birçok hayvan hikâyesinden oluşan Hint hikâyeleridir (Müctebâî, s. 471) ya da Aristo, Sokrat ve İskender hakkındaki eski Yunan hikâyeleridir. Onlardan bir kısmı da kahramanı Hâtem-i Tâî, A’râbî veya Arap halifelerden biri olan Arap edebiyatından alınmıştır. Görünüşe göre Hintçe ve Farsça bir kitabın başı olan *Elf Leyle ve Leyle* ile Kâdı Tenûhî’ya ait olan *el-Ferec Ba’de’s-şidde* (Tenûhî, Hândân) adlı Arapça hikâyelerden oluşan iki kitap Farsça hikâyeler üzerinde gözle görülür bir tesire sahiptir. İlk eseri Abdullatîf-i Tasûcî, Muhammed Şâh Kâcâr zamanında (1250-1264) ve yine bu eserin bazı hikâyelerini Avfî (ö. 630’dan sonra) *Cevâmiü’l-Hikâyât*’ta tercüme etmiştir. İkinci eseri de Safevî döneminde Hüseyin b. Es’ed-i Dahistânî Farsça’ya çevirmiştir. Âmiyâne hikâyelerin bir parçası sayılan dev, cin ve periden bahseden *Elf Leyle ve Leyle* (Bknz: *Hezâr ve Yek Şeb*) hikâyelerinin bu makaledeki konumuzla alakası yoktur (Bknz: Edebiyât-ı Âmiyâne).

Fars edebiyatı hikâyeleri ya *Kelîle ve Dimne* ve *Cevâmiü’l-Hikâyât* gibi baştan sona hikâyelerin yer aldığı mecmualarda toplanmış ya da *Târîh-i Beyhakî*, *Kâbüsnâme*, *Çehâr Makâle*, Devletşâh-i Semerkandî’nin *Tezkiretü’s-şuarâ* ve *Tezkiretü’l-Evliyâ* gibi tarihî, didaktik, ahlakî, şehir siyaseti ile ilgili kitaplar ile şairlerin, mutasavvıfların ve zâhitlerin hâllerini beyan eden tezkirelerde nakledilmiştir.

Hikâyeler ya hayvanların insan şaysiyetine büründüğü bütün “Hikâyethâ-yi Hayvânât” gibi sadece hayalidirler (Bknz: Cânûr/Cânûrşinâsî, Bahş-i Evvel, Kısmet-i Cim, Der Edebiyyât-i Fârsî) ya tarihî şahsiyetlerin kahraman olduğu tarihî hikâyeler gibi gerçek hikâyelerdir ya da sûfi veya zahidin harkülade ve inanılmayacak işler yaptığı veya ejderha gibi hayalî varlıklar ile karşı karşıya geldiği sûfi ve zahitlerle ilgili yarı hayalî ve yarı gerçek bazı hikâyelerdir.

Gülistân’daki hikâyelerin çoğu gibi hikâye anlatıcısı çoğu hikâyede amaç veya maksadını kahramanının diliyle tekrar eder. Bazen bu tür hikâyeler olmuş olanı temsil etmektedir. Bu tür hikâyelerin en güzel örnekleri *Kelîle ve Dimne* ve Mevlânâ’nın *Mesnevî-i Ma’nevî*’sinin hikâyeleri içerisinde bulunmaktadır. Bazı hikâyelerde kahramanlardan biri de hikâye anlatan kişinin kendisidir. Sa’dî’nin *Bostân* (Sa’dî, s. 89, 178-180) ve *Gülistân* (Sa’dî, s. 141-42, 162-68) adlı eserlerindeki bazı hikâyeler buna örnek gösterilebilir. Nitekim hikâye söyleyen kişinin kendisini kahramanlardan birisinin yerine koyması, ilk hikâye yazan ve makâme söyleyen (Bknz: Makâme) kimselerden gelen bir gelenektir. Hikâye içinde hikâye Farsça hikâyelerin beyanında revaçta olan bir tarzdır. Örnekleri *Kelîle ve Dimne*, Attâr’ın mesnevileri ve Mevlânâ, *Mesnevî*’sinde yer almaktadır. Büyük ihtimalle bu tarz hikâyeler Hint hikâyeleri ve Sanskrit edebiyatından miras kalmış ve Fars edebiyatına girmiştir (Bknz: Müctebâî, s. 471). Bazı Farsça hikâyeler aslında iki kahramanın hikâye edildiği bir münazaradır. Sa’dî’nin *Bostân*’ındaki Şem’ u Pervâne hikâyesi (Sa’dî, s.114) *Gülistân*’da Sa’dî’nin davacı ile kavga etmesi, (Sa’dî, s. 162-68) Mevlânâ, *Mesnevî*’sinde tevekkül ve gayret hakkında aslan ve avcılarının münazara etmesi (Mevlevî, Defter 1, s. 49-53) buna örnektir. Bunun yanı sıra bu tür hikâyeler Arapça makâmede çok fazla bulunmaktadır. O hikâyelerin eski bir örneği hurma ağacı ile keçinin münazarasıdır ve bu eser Orta Farsçayla yazılan *Diraht-ı Âsûrîg* metninin içerisinde yer almaktadır (Bknz: Manzûme-i Diraht-ı Âsûrîg, 1346).

Fars edebiyatında hayvanlarla ilgili hikâyelerin anlatıldığı iki seçkin eser bulunmaktadır. Bunlardan biri Hint asıllı olan *Kelîle ve Dimne*’dir, diğeri Sa’deddîn-i Verâvînî’nin yazdığı *Merzûbânnâme*’dir. Bu iki kitap Arapça ibare ve kelimelerle işlenmiş, Arapça ve Farsça şiirlerle süslenmiştir. *Kelîle ve Dimne*, Rây ve Brahman’ın söyleşisinin esasıyla ve *Merzûbânnâme*, Melikzâde ve Destûr’un söyleşisinin ana unsuruyla telif edilmiştir. Ayrıca bu iki eserin konularında ve bölümlerinde hayvan hikâyeleri temsili bir şekilde anlatılmıştır. Bu hikâyeler avam ve havas için daha iyi bir yaşam hakkında öğüt ve nasihatler içermektedir. Muhtemelen Fars edebiyatında hayvan hikâyeleri dışındaki ilk hikâye mecmuası Avfî’nin yazdığı *Cevâmiü’l-Hikâyât* ve *Levâmiü’l-Rivâyât*’tır. Müellif bu eseri telif ederken vaaz edenler gibi dinî ve ahlakî nasihatlere dikkat etmiş ve *El-Ferec*

Ba'de's-şidde gibi eserlerden etkilenmiştir. Bu hikâyelerin kahramanları daha çok şahlar, devlet adamları, (2. Kısım, Cilt 2, s. 556, 634-640; 4. Kısım, Cilt 1, s. 44-45, 54-55) peygamberler, (2. Kısım, s. 190-193) sahabeler (2. Kısım, s. 190-193), zahit ve sûfiler (2. Kısım, s. 253-255, 322-327) ile halk tabakasındaki insanlardan (2. Kısım, Cilt 2, s. 503-505, 569-574) oluşmaktadır. Avfî'den birkaç asır sonra muhtemelen Hindistan'da bir müellif, Ekber Şâh (963-1014) için *Câmiü'l-Hikâyât* adında 46 hikâyeden oluşan bir kitap derlemiştir (Bknz: Münzevî, Cilt 5, s. 3666-3667) Bu kitap *Cevâmîü'l-Hikâyât* adıyla da anılmıştır. Ancak içerisinde yer alan hikâyeler daha çok *Hezâr ü Yek Şeb* adlı kitaptaki hikâyelere benzemektedir.

Cevâmîü'l-Hikâyât adlı kitapta geçen tarihî hikâyeler daha çok *Târîh-i Beyhakî* gibi bazı tarihî kitaplarda geçmektedir. Muhtemelen bu hikâyeler ibret alınmak için eklenmiştir (s. 456-59, 533-43) Ayrıca bu tür hikâyeler nasihatnâmeler, ahlakî ve şehir siyaseti gibi konular arasında bulunmaktadır. Söz gelimi Unsurü'l-me'âlî'nin yazdığı *Kâbûsnâme* (s. 198-200) ve Nizâmülmülk'ün kaleme aldığı *Seyrû'l-mulûk/Siyâsetnâme* (s. 30-40, 211-12.) adlı devlet adamları ve bilgin kişiler için nasihatlerin yer aldığı kitaplarda zikredilmiştir. Nizâmî-i Arûzî'nin yazdığı *Çehâr Makâle'* de bu tür tarihî hikâyelerden güzel örnekler bulunmaktadır (s. 32-38). Ancak bu hikâyelerin bazısı tarihî olaylarla uyumlu değildir. Peygamber hikâyeleri, İslam Peygamberi ve ashâbı hakkındaki hikâyeler Nizâmülmülk'ün *Seyrû'l-mulûk* (s. 163-64, 185, 215-217, 230-31) gibi siyasî ve ahlakî kitaplar ile *Kîmyâ-i Sa'âdet* ve *Mesnevî* gibi sufilerin eğitimi için hazırlanan eserlerde görülmektedir. Önemli olan şu ki: Yukarıda adı geçen kaynaklarda yer alan peygamber hikâyelerinin çoğunun kaynağı tefsir kitaplarıdır.

Zâhid ve sufi hikâyeleri daha çok konularına göre üç şekilde tasavvufi eserlerin içerisinde yer almıştır: 1- Tabakât kitapları ve sufilerin hâllerini anlatan tezkireler: Bu eserlerin en eskisi muhtemelen Abdullâh-i Ensârî'nin (ö.481) yazdığı *Tabakâtü's-Sûfiyye'* dir ve bu tür eserler içerisinde edebî açıdan ve hikâye anlatma bakımında en seçkini Attâr-i Nişâbûrî'nin (ö. 618 veya 627) yazdığı *Tezkiretü'l-Evliyâ'* dir. 2-Doğrudan doğruya müritlerin şeyh ve pirlininin keramet ve menâkıblarını yazdığı kitaplar: Hicri altıncı yüzyılda Muhammed b. Münevver'in yazdığı *Esrârü't-Tevhîd fî Makâmâtü's-Şeyh Ebî Saîd* ile hicri sekizinci yüzyılda Eflâkî'nin yazdığı *Menâkıbü'l-Ârifin* gibi eserler bu tür kitaplardandır. 3-Arif ve sûfileri terbiye etmek için yazılan eserler: Hücvîrî'nin (ö.465) yazdığı *Keşfü'l-Mahcûb*, Muhammed Gazâlî'nin (ö.505) yazdığı *Kîmyâ-i Sa'âdet* gibi mensur eserler ile Senâî'nin (ö.535) yazdığı *Hadîkatü'l-Hakîka*, Attâr'ın mesnevileri, Mevlânâ'nın *Mesnevî'si* gibi manzum eserler bu türdür. Bu tür eserlerde bulunan hikâyelerde mutasavvıf şeyhlerin kerametleri hakkında bazen mübağalı ve efsanevî sözler zikredilmiştir. Farsça hikâyelerin bazı kahramanları da şairlerdir. Bu tür hikâyelerde genellikle gerçek ile efsane iç içe geçmiştir. Şairlerin hâllerinin beyan edildiği tezkirlerde bu tür hikâyeleri görmek mümkündür (Bknz: Devletşâh-i Semerkandî, s. 50-54, 202-204) Nizâmî-i Arûzî'nin yazdığı *Çehâr Makâle'* de de şairler hakkında yazılan okunmaya değer hikâyeler bulunmaktadır (s. 49-54, 58-65).

Arap edebiyatının aksine Fars edebiyatında makâmât türünde yazılan hikâyeler çok ilgi görmemiştir. Farsça yazılan ilk makâmât kitabı Bedüzzamân-i Hemedânî (ö.398) ve Ebû'l-Kâsım Harîrî'nin makâmâtını taklit ederek muhtemelen 551 yılında Hamîdüddîn-i Belhî'nin yazdığı 23 makâmeden oluşan *Makâmât-i Hamîdî'* dir (Bknz: Hamîdî/Hamîdüddîn). Makâmât tarzında yazılan bu hikâyelerdeki nesir secili, sanatlı ve Arapça ibare ve şiirlerle karışıktır. Hamîdüddîn-i Belhî'den sonra makâmât yazarlığı Fars edebiyatında yaygınlık kazanmamış, ancak makâmât kitaplarında bulunan gösteriş ve yapmacılık çıkarıldığı zaman Sa'dî'nin yazdığı *Gülistân* da makâmât kitaplarına örnek gösterilebilir. Büyük ihtimalle *Gülistân*'da bulunan hikâyeler Fars edebiyatının en sanatlı hikâyeleridir. Mensur yazılan diğer birçok hikâyeden cazibedar nazmı sebebiyle daha muteberdir. Sa'dî bu eserindeki hikâyelerde ciddi ve mizahî konuları birbiriyle harmanlamış, ahlakî dersler vermiş, sözlerinin üslubuna ve tarzına dikkat etmiştir. Sa'dî'den sonra Abdurahmân-i Câmî (ö.898), *Bahâristân* ve Kâânî (ö.1270 veya 1272), *Perîşân* adlı eserleri yazıp *Gülistân*'ı taklit etmeye çalışmış, ancak hiçbirisi onun hikâye söyleme noktasındaki seviyesine çıkamamıştır.

Farsça hikâyelerinin çoğu mensur olarak yazılmıştır. Muhtemelen ilk defa *Kelîle ve Dimne'* nin Rûdekî (ö.329) tarafından manzum olarak tercüme edilmesiyle Farsça hikâye mecmuaları manzum olarak da yazılmaya başlanmıştır. Rûdekî'nin manzum olarak yazdığı bu eserin birkaç beyti dışında bir şey kalmamıştır. Ancak

Kânî-i Tûsî de hicri yedinci yüzyılda *Kelîle ve Dimne*'yi manzum olarak kaleme almıştır. Münazara şeklinde yazılan hikâyeler Enverî (ö.585 veya 587) gibi klasik şairlerin divanlarında daha çok kıta nazım şeklindedir. Mesela “çınar ağacı ile kabağın münazarası” (Cilt 2, s. 565). Bu tür hikâyelerin en seçkin örnekleri *Mesnevî*'de görülmektedir (Pûrnâm-dârân, s. 271-86). Muasır dönemde Pervîn-i İ'tisâmî (ö. 1320) bu hikâye türünü kemale ulaştırmıştır. Buna göre ilk defa Senâî-i Gaznevî mesnevi nazım şekliyle hikâye tarzında yazdığı *Hadîkatü'l-Hakîka* adlı eseriyle Fars edebiyatında bir çığır açmıştır. Her ne kadar Senâî şehir siyaseti kitapları yazan yazarlar gibi *Hadîka*'nın sekizinci babını sultan ve devlet adamlarına tahsis etmişse de, hikâyelerinin muhatapları sadece havâs ehli kimseler değildir. Senâî hikâyeleri ve temsillerini kendi irfanî düşüncelerini öğretmek ve nasihatlerini açıklamak için en sıradan halk tabakasına beyan etmiştir. Senâî'den sonra, Nizâmî (ö.614), *Mahzenü'l-Esrâr* adlı eseriyle onu takip etmiş, hikemî ve ahlakî konuları hikâye tarzında mesnevi nazım şekliyle beyan etmiştir. Nizâmî bazen bazı uzun hikâyelerinin arasında kısa hikâyelerden de istifade etmiştir (s. 67-71). Attâr da *İlahînâme*, *Mantikü'l-Tayr*, *Musîbetnâme* ve *Esrârnâme* adlı mesnevilerinde Senâî'nin yöntemini devam ettirmiştir. Attâr'ın muhatapları bu eserlerde sadece seçkin ve ileri gelenler değil, ayrıca toplumun her tabakasında bulunan bütün insanlardır. Attâr'ın temsil ve hikâyeleri ile birlikte verdiği nasihatler daha çok dünya işleri hakkındadır. Bunlar insanların dünyadan bağlarını koparmaları içindir. Attâr'ın hikâyelerindeki kahramanlar genellikle sıradan kişilerdir ve hikâyelerinde sıradan insanların yer aldığı toplum tabakasını daha çok önemsemektedir. Mesnevilerindeki deliler hakkındaki hikâyeler, takdire şayan hikâyelerdendir. Mevlânâ, *Mesnevî*'sinde Attâr ve Senâî'nin bu tarzını kemal mertebeye ulaştırmıştır. *Mesnevî*'de irfan ve hikmeti öğretmek için bir çok hikâye derlenmiştir. Söz gelimi peygamber hikâyeleri, İslam Peygamberi ve sahabeler, sufiler, Gazneli Mahmûd gibi padişahlar ve *Kelîle ve Dimne*'den geçen hayvan hikâyeleri onlardan bazılarıdır. *Mesnevî*, Farsça manzum temsil ve hikâyelerin en seçkini olarak bilinmektedir. Sıradan insanların dilinde düşmeyen ve onlar tarafından beğenilen Attâr'ın mesnevileri gibi hikâyeler ve avam kültürü bu kitapta da yer almıştır. Zira müellif hikâyelerini daha çok bu tabakanın talîmi için söylemiştir. *Mesnevî*'de geçen bazı müstehcen hikâyeler de *Hadîkatü'l-Hakîka*'nın bazı hikâyelerini andırmaktadır. Bu kitabın halk yığını ile olan irtibatından kaynaklanmaktadır. *Mesnevî*'den sonra Ubeyd-i Zâkânî'nin (ö.771) mizahî risalelerinde özellikle de *Risâle-i Dilgoşâ*'da daha fazla amiyâne müstehcen hikâye mensur tarzda toplanmıştır.

Mizahî hikâyeler genellikle diğer hikâyelerden daha kısadır. Onların en güzel örnekleri Ubeyd'in risaleleri arasında bulunmaktadır. Ubeyd muhtemelen naklettiği bazı hikâyelerini Râgıb-i İsfahânî'nin (ö.502) *Muhâderatü'l-Üdebâ* ve İbn Abdürabbih'nin (ö.328) *el-İkdü'l-ferîd* adlı eserlerinden etkilenecek yazmıştır. İran kültüründe mizahları, saflıkları, şakaları ve hicivleriyle meşhur olan Ebûbekir-i Rebâbî, Behlûl, Cuhâ (Cûhî) ve Talhek gibi şahıslar bu tür hikâyelerin kahramanlarıdır. Son dönemlerdeki mizahi hikâyelerin kahramanları daha çok Mollâ Nasreddîn ve Dehû gibi şahıslardır. Cinsel organlardan bahsetme, çirkin ve müstehcen kelimeler kullanma bu tür hikâyelerin özelliklerindedir. Söz gelimi özellikle Ubeyd-i Zâkânî hikâyeleri ve İrec Mîrzâ'nın (ö.1344) manzum hikâyeleri. Elbette Fahreddîn Alî Safî'nin (939) yazdığı *Letâifü't-Tevâif* gibi latif hikâyeler bu konudan müstesnadır ve çirkin lafızlardan uzaktır. Ubeyd-i Zâkânî'nin hikâyelerinden sonra Farsça'nın en meşhur mizahî hikâyeleri Alî Ekber Dihhodâ'nın (ö.1334) yazdığı *Çerend Perend* adlı hikâyelerdir. Bu hikâyeler çirkin sözlerden berî olup Farsça yazılan siyaset ile ilgili mizahî hikâyelerdir.

Farsça hikâyelerin bazıları da atasözük hikâyelerinden oluşmaktadır. Bu tür hikâyelerde atasözlerin hangi hikâyelerden alındığı şerh edilmiştir. Bu hikâyelerden bazısını Muhammed Ali-i Hablerûdî 1054 yılında *Câmiü't-Temsîl* adıyla nasihat tarzında derlemiştir ve muasır dönemde de Emîr Kulî Emînî birçok atasözük hikâyesini *Dâstânâ-yı Emsâl* (Tahran, 1324) adlı kitabında toplamıştır.

İranlıların Avrupa edebiyatıyla tanışması ve İran'da edebî yeniliğin başlamasından sonra Fars edebiyatında hikâye söyleme eski etkisini kaybetmiş ve Avrupa'daki kısa olay hikâyeleri örnek alınıp yazılan kısa hikâyeler eski hikâyelerin yerini almıştır. Bu tür hikâyeleri yazan ilk kişi *Mecmûa-i Yekî Bûd Yekî Nebûd* adlı eserindeki *Fârsî Şeker Est* adlı hikâyesiyle Muhammed Ali Cemâlzâde'dir (ö.1376). Ondan sonra Sâdik Hidâyet, Bozorg-i Alevî, Sâdik Çûbek ve Celâl Âl-i Ahmed gibi kimseler kısa olay hikâyeleri yazmaya başlamıştır. Bu tür hikâyelerde ilk başlarda Avrupalı yazarların yazdığı hikâyelerden ve özellikle de Fransalı yazarlardan etkilenebilir. Ancak daha sonra yavaş yavaş İran yazarların üzerinde Rusça hikâyelerinin tesiri daha çok

olmuştur. Ayrıca Farsça'nın etkili olduğu Tacikistan, Afganistan ve Hindistan gibi diğer yerlerde yeni kısa hikâyelerin yazılması revaç kazanmış ve bu hikâyeler eski hikâyelerin yerini tutmuştur.

Kaynakça

- Muhammed b. Muhammed (Alî) Enverî, *Dîvân*, Haz. Muhammed Takî Müderris-i Rezevî, Tahran, 1364.
- Takî Pûrnâmdârîyân, *Der Sâye-i Âftâb: Şi'r-i Fârsî ve Sâhtşikenî Der Şi'r-i Mevlevî*, Tahran, 1380.
- İsmail b. Hamâd-i Cevherî, *el-Sahâh: Tâcü'l-lügat ve Sahâhü'l-Arabiyye*, Haz. Ahmed Abdülgafûr-i 'Attâr, Beyrut/Tahran, 1368.
- Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayin*, Haz. Mehdî Mahzûmî & İbrahim Sâm râî, Kum, 1405.
- Devletşâh-i Semerkandî, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, Haz. Edward Browne, Leiden 1901.
- Muslih b. Abdullâh Sa'dî, *Bûstân-i Sa'dî: Sa'dînâme*, Haz. Gulâmhüseyn Yûsufî, Tahran, 1363.
- Muslih b. Abdullâh Sa'dî, *Gülistân-i Sa'dî*, Haz. Gulâmhüseyn Yûsufî, Tahran, 1368.
- Keykâvus b. İskender Unsurü'l-Me'âlî, *Kâbûsnâme*, Haz. Gulâmhüseyn Yûsufî, Tahran, 1364.
- Muhammed b. Muhammed Avfî, *Cevâmiü'l-Hikâyât ve Levâmiü'l-Rivâyât*, İkinci bölüm, Hz. Muhammed Muîn, Tahran, 1355; İkinci Kısım, C.2, Haz. Emîr Bânû Kerîmî ve Mezâher Musafâ, Tahran, 1362; Dördüncü Kısım, C.1, Haz. Mezâher Musafâ, Tahran, 1370.
- Fetullâh Müctebâî, "Dâstânâ-yi Hindî Der Edebiyyât-i Fârsî" *Der Yekî Katrebârân: Ceşnâme-yi Ostâd Doktor Abbâs Zeryâbhûî*, Haz. Ahmed Tefzelî, Tahran, 1370.
- Munzevî, *Manzûme-i Diraht-i Âsûrîg*, Haz. Mâhyâr Nevâî, Tahran, 1346.
- Celâleddîn Muhammed b. Muhammed Mevlevî, *Mesnevî*, Haz. Muhammed İsti'lâmî, Tahran, 1360-1370.
- Hüseyn b. Ali Nizâmülmülk, *Seyrû'lmülûk/ Siyâsetnâme*, Haz. Hubert Dark, Tahran, 1340.
- İlyâs b. Yûsuf Nizâmî, *İkbâlnâme veya Hirednâme*, Haz. Hasan Vahîd-i Destgirdî, Tahran, 1378.
- Ahmed b. Ömer Nizâmî-yi Arûzî, *Çehâr Makâle*, Haz. Muhammed-i Kazvînî ve Muhammed Muîn, Tahran, 1333.

KİTAP TANITIMI¹ BOOK REVIEW

MUHAMMED ÇETİNKAYA

Sayı 5, ss., 21-23.

Makale Türü: Kitap Değerlendirmesi

Geliş Tarihi: 28.12.2023

Kabul Tarihi: 01.07.2024

Değerlendirme: Çift Taraflı Kör Hakemlik

Etik Bildirim: lisaniyatstudies@gmail.com

İntihal Denetimi: Yapıldı. (Intihalnet)

Etik Beyan: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Lisans Bilgisi: Dergimizde yayımlanan çalışmalar, CC-BY-NC-ND lisansı ile açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Issue 5, pp., 21-23.

Article Type: Book Review

Submitted: 28.12.2023

Accepted: 01.07.2024

Evaluation: Double-Blind Review

Ethics Declaration: lisaniyatstudies@gmail.com

Plagiarism Check: Done. (Intihalnet)

Ethics Statement: This study does not require ethics committee approval, and the data used was obtained through a literature review/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to throughout the preparation, and all references are cited in the bibliography.

License Information: The studies published in our journal are published as open access with the CC-BY-NC-ND license.

Atıf Bilgisi / Reference Information:

ÇETİNKAYA, M. (2025). KİTAP TANITIMI, *Lisaniyat Studies Uluslararası Filoloji Araştırmaları Dergisi*, 5, 21-23.

Muhammed Çetinkaya

Adıyaman Üniversitesi

etinkaya02@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0007-2800

İki bin beş yüz yıllık kadim tarihi ile dünya üzerinde medeniyet kuran en eski milletlerden biri olan Farisilerin kaynakları bugünkü İran sınırlarının da ötesine, Orta Asya'ya kadar uzanır. İran'da İslamiyet öncesi dönemlere ait lisan ve edebiyat hakkında kesin bilgiler çok azdır. İslamiyet'in kabulünden önce yazılan eserlerin birçoğu tahmini bilgilerden ibarettir.

İran edebiyatı, İslamiyet'in kabulünden sonra yüzyıllar boyunca edebiyatımıza büyük etkilerde bulunmuş ve özellikle de Osmanlı Devleti zamanında 12. ve 19. yüzyıllar arasında uzun bir zamanı kapsayan Divan edebiyatını şekillendirmiştir. Bu edebiyat sahasının temel beslenme alanını teşkil etmiştir. Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde "Eski edebiyatımız; dil bakımından aralarında hiçbir yakınlık bulunmayan, zaman itibariyle aynı çağ içinde muayyen fasıllarla teşekkül etmiş iki edebiyatın, Arap ve Fars edebiyatlarının kuvvetli tesirleri altında, müşterek medeniyetin son yaratıcı büyük halkası olarak teşekkül eder"². der. Yüzyıllar süren bu kültür ve edebiyat etkisi ile bu topraklarda birçok İranlı şair, yazar ve bilim adamı yaşamıştır. Bunlardan bir tanesi de Hüseyin Daniş'tir.

Hüseyin Daniş, 1870 yılında İstanbul'da doğmuş ve büyümüş İran kökenli yazar ve şairdir. Meşrutiyetten sonra uzun yıllar Darülfünûn'da Fars lisanı ve Fars edebiyatı hocalığı yapmıştır. Yaşadığı dönemi de kapsayan Servet-i Fünûn hareketi içerisinde yer almıştır. Türk edebiyatında birçok önemli şair ve yazarla samimi dostluklar kurmuş, bazen ilmi ve edebi tartışmalara da katılmıştır. 1922 yılında Darülfünûn'daki görevinden istifade eden yazar bir müddet Osmanlı Bankası İstanbul şubesinde başmütercimlik yapmıştır. 1934'ten sonra İran elçiliğinde görev yapan yazar 1943 yılında Ankara'da vefat etmiştir.

Meşrutiyet döneminde ve sonrasında yaygınlaşan edebiyat tarihi yazımı sadece Türk edebiyatı tarihi alanında değil Doğu ve Batı edebiyatları hakkında da eserlerin yayımlanması dikkate şayandır. Örneğin Mehmet Rauf'un *Yunan-ı Kadim Tarih-i Edebiyatı*, Halid Ziya'nın *Tarih-i Edebiyat-ı Garbiye: İspanyol Edebiyatı*, Müderriszade Mehmed Fehmi'nin *Tarih-i Edebiyat-ı Arabiye* adlı eserler bu dönemde edebiyat tarihlerine duyulan ilgi ve alakayı göstermektedir. Yazılan onca farklı edebiyat tarih eserlerinin arasında Fars edebiyatı tarihinin eksikliğini hisseden Hüseyin Daniş, sultaniler için yazmış olduğu *Talim-i Lisan-ı Farsi* adlı kitap dizisinin dördüncü cildini muhtasar bir Fars edebiyatı tarihi olarak yayımlamıştır. Bunun üzerine Mehmed Fuad Köprülü bu edebiyatın daha iyi anlaşılması arzusuyla eleştiri yazısı yazar.

¹ Doç. Dr. Mehmet Sümer, *Muhtasar İran Edebiyatı Tarihi ve Tartışmalar*, Kriter Yayınları, İstanbul 2022.

² Ahmet Hamdi Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1988, s.1.

Muhtasar İran Edebiyatı Tarihi ve Tartışmalar adlı bu eser, İran edebiyatı, Fars lisanı ve bunların tarihi gelişimlerini inceler. Bu sahada geniş bilgi sahibi olmak isteyenler, Hüseyin Daniş ve Fuad Köprülü gibi iki büyük edebiyat ustasının tartışmaları üzerinden İran edebiyatı ve daha birçok edebi olay ve kavramı anlamak isteyenler için emek verilerek özenle hazırlanmış değerli bir kitap konumundadır.

Kitap, önsöz, giriş kısmı ve kaynakçadan sonra yazarın –Hüseyin Daniş- kendi kaleminden özgeçmişi ile başlamaktadır. Kitabın asıl kısmı olan “Muhtasar İran Edebiyatı Tarihi” bölümünde bu edebiyatı ve lisanı etkileyen ve ona kaynak teşkil eden sebeplerden bahsedilmiştir. Eserin son bölümünde ise iki büyük edebiyat ustası olan Daniş ve Köprülü’nün eleştiri ve cevapları tartışmalar başlığı altında okuyucuya aktarılmıştır.

Sümer, kitabın önsözünde bu eserin yazılış amacına değinmiştir. Hüseyin Daniş’in hem o dönemdeki en önemli eğitim kurumunda hocalık yapıyor oluşu ve hem de edebiyat tarihçiliğinin o dönemlerde bir arayış ve yapılanma sürecinde olmasından dolayı bu eser belli bir ilgi görmüştür. Kitabın sonuna eklenen tartışmalar hakkında da kısa bir bilgi verilmektedir.

Eserin giriş kısmında edebiyat tarihçiliğinden ve bazı metotlarından bahsederek bu alanın tarihinden uzunca söz etmiştir. Türk edebiyatındaki edebiyat tarihi yazımının başlangıcına ve bu sahada yazılmış ilk eserlere yer verir. Yazar sonrasında ise Hüseyin Daniş’in eserinde ele aldığı İslam öncesi devrini ve bu devirde Lisan-ı Farsî’nin durumunu, dini hayatı ve edebiyatı uzun uzun ele aldığından bahseder. Giriş kısmının uzun bir bölümünde Daniş ile Köprülü arasındaki tartışmalardan bahseder ve bu tartışmaların konularını okuyucuya verir. Bu bölümde Sümer, yapılan tüm tartışmalardaki önemli isimlere ve muhtevalara özellikle yer vermiştir. Aralarında uzun süren tartışmalar üzerinden İran Edebiyatını ve Fars lisanını okuyucuya özet halinde sunar.

Mehmet Sümer, giriş bölümünden sonra müellifin –Hüseyin Daniş- kendi kaleminden özgeçmişini okuyucuya verir. Mehmet Sümer, bu özgeçmiş Berlin’de 1922’den 1927’ye kadar 48 sayfa olarak yayımlanan *İranşehr* dergisinin Hakan’ın bir kasidesine ayrılan 1925 tarihli 5. Sayıda yayımlanmış olduğunu belirtir. Müellifin –Hüseyin Daniş- kendi ağzından özgeçmişini “*Bu kulun doğumu miladi 1870 yılında İstanbul’da gerçekleşmiştir. Adım Hüseyin ve Daniş şiirdeki mahlasımdır.*” cümlesi ile başlar. On sayfalık bir bölümde müellif hayatını ve ona etki eden tüm hususları sıralamaktadır.

Kitapta asıl bölüm olan “Muhtasar İran Edebiyatı Tarihi” kısmına geçmeden evvel Hüseyin Daniş, kitabın yazılış gayesini ve Maarif Nezaret-i Celile’nin tensibiyle yazıldığını okuyucuya bildirir. Eserin muhtevalarından bahsedip yeterliliğini ve bu sahadaki önemini izah eder. Daniş, bu bölümde Fars lisanından geniş bir şekilde bahsedip İran edebiyatının kaynağı ile bu edebiyata etki eden medeniyetlere, bu medeniyetlerin Fars lisanına etkisine değinmiştir.

Daniş, İran edebiyatı tarihi bahsinde “Ba’de’l- İslam İran’da Edvar-ı Edebiye” adlı bir başlık açarak İslamiyet sonrası İran edebiyatının gelişimine dikkat çekmiştir. Bu bölümde Daniş ayrıca Şehname, Menûcihrî, Arap edebiyatının İran’a tesiri ve birçok İranlı şair ve yazarlardan bahsetmiştir. Fars edebiyatının önemli isimlerinden ve daha sonra tartışmalarda da adı geçecek olan Mevlana Celaleddin Rumi, Ömer Hayyâm, Hafız, Feridüddin Attar gibi evrensel şair ve yazarlar da bu bölümde tanıtılmıştır.

Kitabın asıl bölümünden tartışmalar bahsine geçmeden önce tasavvuftan ve onun İran edebiyatına etkisinden bahsedilmektedir. Bu kısımda Hüseyin Daniş bu etkiden bahsederken ayetler ve şiirler üzerinden örnekler vererek okuyucunun bu etkiyi daha iyi anlamasını sağlamıştır. Yazar, bu bölümde erbab-ı tasavvuftan El-Arabi, Mevlana, Attar, Hallac-ı Mansur, Şeyh Sadi, Huccet-ül İslam İmam-ı Gazalî’den ve daha birçok tasavvuf ehlinde bahsedip eserlerinden örnekler vermiştir. Tüm bu örneklerden sonra Fars Edebiyatının üzerinde tasavvufun geniş bir nüfûz icra etmiş olduğunu söyler.

Kitabımızın son bölümü olan tartışmalar bahsinde ise Hüseyin Daniş’in yazmış olduğu *İran’ın Muhtasar Tarihi Edebiyesi* adlı kitabına Köprülüzade Mehmed Fuad’ın Yeni Mecmua dergisinin 31 Kanunîsânî 1918 yılındaki

30. sayısında yazmış olduğu eleştiri yazısı ile başlar. Köprülü bu durumu “Hüseyin Daniş Bey’in bu küçük fakat kıymetli eseri, sultanilerde tedris olunmak üzere yazılmış klasik bir kitap olmak mahiyetiyle de ayrıca tetkike

şayandır. Mekteplerde okutulmak maksadıyla yazılmış böyle mühim bir eser hakkındaki düşüncelerimizi, serbestçe söylemek lüzumunu hissettik.” şeklinde ifade eder.

Yapılan bu tartışmalar içerisinde İran Edebiyatından, Fars lisanından ve bunlara etki eden birçok mevzudan bahsedilmekle beraber Köprülü birçok konuda Hüseyin Daniş’i eleştirmektedir. Köprülü yazmış olduğu bu ilk eleştiride kitabın başlıca kusurunun iyi bir tasnif yapılmaması olduğunu ifade eder. Eleştiri yazısının sonunda da “Her şeye rağmen şunu itiraf etmeliyiz ki bu küçük eser, bütün noksanlarına ve yanlışlarına rağmen, bizim için çok kıymetlidir” der.

Hüseyin Daniş, eseri hakkında yapılan bu eleştirilere cevap olarak Âti gazetesinde peş peşe dört yazıyla cevap verir. Bu dört yazıda Köprülü’nün yapmış olduğu eleştirilere cevaplarını gerekçeleriyle açıklamıştır. Örneğin kitabının iyi tasnif edilmemiş olmasını kitabın hacim ve maksadına bağlar. Daha bunun gibi birçok itiraz ve eleştiriye cevap verir.

Köprülü, peş peşe yazılan ve verilen savunmalardan oluşan bu dört yazıdan sonra ikinci bir tenkit yazısı yazar. Bu yazıda da dikkat çekici eleştirisi intihalciliktir. Daniş’i meslek ahlakına aykırı davranarak intihalcilik yapmakla suçlar. Bir başka eleştirisi de bazı yazarlara fazla yer verip bazıları hakkında da fazla bilgi vermediği hususudur. Köprülü ise bu konuda her sanatkâra öneminin derecesine göre yer vermek lazım geldiğini belirtir.

Toplamda kitaba yedi eleştirisi yazar Fuad Köprülü. Hüseyin Daniş de yedi cevap yazısı yazar. Bu yazılarda tiyatro, tezkire, şebih ve taziye, Moğollar’ın istilası gibi daha birçok konuda birbirlerine karşılıklı yazılar yazarlar. Belli bir safhadan sonra tartışma çıkmaza girer ve tarafların birbirlerini ikna edemedikleri görülür. Hüseyin Daniş’in kendi yazılarını *Münâzarâtım* adıyla 1919 yılının başında yayımlar. Böylelikle 1918 yılının başlarında başlayan ve bir yıl süren bu tartışmalar her ne kadar Köprülü sonrasında tekrar bir yazısıyla kapanmış bu konuyu açmaya çalışsa da Hüseyin Daniş bu tartışmaya tekrar geri dönmez ve tartışma sona erer.

Sonuç olarak bir yılı aşkın süren bu tartışmalar üzerinden okuyucunun İran edebiyatını, Fars lisanını ve bunlara etki eden birçok olay ve kavramı anlaması sağlanmıştır. Kitap Meşrutiyet döneminde yaygınlaşan edebiyat tarihi kitaplarından biri olması ve ayrıca Darü’l Fünun Fars dili müderrisi olan Hüseyin Daniş tarafından kaleme alınmış olması da dikkate değer bir husustur. Türk edebiyatını bilen ve İstanbul’da ikamet eden bir yazar tarafından kaleme alınan ve yine Türk edebiyatının usta yazarlarından Fuad Köprülü tarafından dikkate şayan eleştiriler alan bu kitap İran edebiyatı ve Fars lisanına meraklı olan ve bu edebiyatın tarihi hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler için muhtasar bir kitap durumundadır. Edebiyat tarihi sahasında verilmiş güzel ve ilmî bir çalışma olmasından dolayı bu alana hizmet etmiş nadide eserlerden biridir.

LİSANİYAT

ULUSLARARASI FİLOLOJİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF
PHILOLOGICAL STUDIES

studies

lisaniyatstudies

lisaniyatstudies.com

lisaniyatstudies@gmail.com